

Mediawijsheid

de ontwikkeling van nieuw burgerschap

juli 2005

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

R.J. Schimmelpennincklaan 3
postbus 61243
2506 AE Den Haag
telefoon +31(0)70 310 66 86
fax +31(0)70 361 47 27
e-mail cultuur@cultuur.nl
www.cultuur.nl

De Staatssecretaris van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap
mevrouw mr. M.C. van der Laan
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

datum: 12 juli 2005
ons kenmerk: med-2005.02498/1

onderwerp: *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap*; advies Raad
voor Cultuur

Geachte mevrouw van der Laan,

In zijn brief van 8 november jongstleden kondigde de Raad voor Cultuur bij u en bij de voorzitters van de Tweede en Eerste Kamer der Staten-Generaal aan dat hij van zins was een ongevraagd advies aan u uit te brengen over media-educatie. Dat advies ligt hier nu voor: *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap*.

In 1996 bracht de Raad een advies uit over media-educatie, eveneens ongevraagd. Naar aanleiding van voorgenomen overheidsbeleid met betrekking tot ict en onderwijs vroeg de Raad aandacht voor het feit dat in deze plannen eenzijdig de nadruk werd gelegd op het technisch-instrumenteel gebruik van ict en pleitte hij voor de introductie van media-educatie in het onderwijs. Het advies werd positief ontvangen en genereerde veel discussie maar de belangrijkste beleidsaanbeveling - de integratie van media-educatie in de kerndoelen en eindtermen van het onderwijs - werd niet overgenomen. Wel entameerde en financierde het ministerie van OCW de oprichting van de Stuurgroep Media-educatie, die een 'aanjaag- en breekijzerfunctie' moest vervullen voor het onderwijs, en riep hij een Platform Media-educatie in het leven, dat onder meer met een website bestaande initiatieven op het gebied van media-educatie zou bundelen en ondersteunen. Eind 2002 liep de formele werkingsperiode van zowel de Stuurgroep als het Platform af.

Zoals de Raad ook in zijn inleiding op het Mediadeel van het *Vooradvies Cultuurnota 2005-2008* constateerde, zijn op het terrein van media-educatie vele instellingen en instanties actief. De Raad stelde vast dat, niettegenstaande de levendigheid ervan, de praktijk wordt gekenmerkt door gebrekkige onderlinge kennisoverdracht, geringe continuïteit en het ontbreken van een duidelijke visie. Deze conclusie van de Raad, die ook door andere bronnen wordt bevestigd, vormde mede de aanleiding voor het onderhavige Raadsadvies.

In *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap* wordt, zoals de titel al suggereert, een verbreding voorgesteld van media-educatie naar mediawijsheid. Deze perspectiefverschuiving vindt zijn grond in verschillende maatschappelijke en culturele veranderingen die gezamenlijk nopen tot een aanscherping van het begrip. Zoals de Raad in zijn *Vooradvies Cultuurnota 2005-2008* heeft beschreven en vervolgens heeft uitgewerkt in zijn advies over eCultuur, raken maatschappij en cultuur steeds verder gemedialiseerd. Weinig blijft onberoerd door het effect van de media; media worden steeds meer context, inhoud en bemiddelaars van informatie, kennis en ervaring. Van hoe mensen met elkaar communiceren, via de onderwerpen waarover zij het hebben en de dingen die zij van waarde vinden, tot hoe zij zich met elkaar verbonden voelen of juist niet: op al die terreinen spelen media een rol - oud en nieuw, analoog en digitaal. Van elementen in een omgeving zijn media de omgeving zelf geworden.

De invloed van de medialisering en andere technologische en sociale veranderingen strekt zich ook uit over het veld van de democratische instituties en de invulling van het moderne burgerschap. Burgers worden steeds meer verantwoordelijk voor zichzelf en hun rol in de samenleving. Gedeeltelijk is dit een autonoom proces, en een waarvoor burgers soms zelf kiezen, gedeeltelijk wordt deze nieuwe burger ook opgeroepen door het beleid van de rijksoverheid, die op tal van terreinen de bal naar de burger terugspeelt en steeds vaker een beroep doet op diens zelfredzaamheid. Media spelen daarbij een belangrijke rol: zonder de mogelijkheden die het internet biedt zou de overheid nooit op dezelfde manier een dergelijk beroep op de burger kunnen doen.

Het is op het kruispunt van medialisering en burgerschap dat dit verkennende advies van de Raad voor Cultuur geplaatst moet worden. Om immers als burgers optimaal te kunnen deelnemen aan de van media doordrenkte maatschappij moeten burgers 'mediawijs' zijn. Zoals ook het Sociaal Cultureel Planbureau in zijn studie over mediagebruik heeft laten zien (*Achter de schermen*, 2004) raken zij die niet over voldoende mediacompetenties beschikken sneller maatschappelijk buitengesloten.

De Raad spreekt met opzet van mediawijsheid en niet langer van media-educatie, omdat media-educatie in zijn ogen zowel in de praktijk als in het overheidsbeleid te exclusief gericht is op onderwijs, kinderen en jongeren, aanbod en bescherming. De

belangrijkste consequenties van de door de Raad bepleitte verbreding van media-educatie naar mediawijsheid zijn drievoudig:

- Mediawijsheid beslaat meer terreinen dan alleen het onderwijs: ook op het terrein van de zorg, de politiek of de veiligheid dienen burgers mediawijs te zijn.
- Mediawijsheid betreft meer mensen dan alleen kinderen en jongeren: om optimaal te kunnen functioneren in de hedendaagse maatschappij zou iedereen mediawijs moeten zijn.¹
- Het doel en de noodzaak van mediawijsheid ligt niet in de omgang met de media zelf, maar in het kunnen participeren in het maatschappelijk proces.

Daarnaast legt mediawijsheid meer dan media-educatie de nadruk op het zelf maken of produceren van media-inhouden en voegt het 'mentaliteit' of houding toe als belangrijk aspect van mediawijsheid. Burgers moeten zich bewust zijn van de wijze waarop zij media gebruiken en van het effect van dat gebruik op henzelf en anderen.

De perspectiefverbreding waarvoor de Raad in *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap* een lans breekt, betekent dat overal waar media gemaakt of gebruikt worden aandacht moet zijn voor mediawijsheid. Implicaties van deze visie betreffen derhalve meerdere maatschappelijke en beleidsmatige sectoren – van gezondheidszorg tot huisvesting en politiek. Zich concentrerend op die terreinen die tot zijn onmiddellijke aandachtsgebied behoren, met de toevoeging van onderwijs, geeft de Raad in het advies aan dat voor de publieke mediasector geldt dat versterking van de mediawijsheid van hun afnemers een belangrijke taak is. Publieke media dienen 'voorbeeldig gedrag' te vertonen: hun producten moeten ijkpunt zijn van betrouwbaarheid, pluriformiteit, toegankelijkheid, kwaliteit en transparantie. Daarnaast kunnen professionele mediabeoefenaren hun kennis en vaardigheden vaker ten dienste stellen van het nieuwe maatschappelijke middenveld en zo burgers gereedschap aanreiken waarmee zij actiever kunnen deelnemen aan de samenleving. In het kader van de rol van de media ziet de Raad overigens weinig heil in een apart beleidsveld en een apart instituut voor jeugd en media, zoals wordt voorgesteld vanuit het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.

Ten aanzien van het onderwijs acht de Raad het niet opportuun een pleidooi te houden voor een apart vak media-educatie of mediawijsheid, maar stelt hij inpassing voor van aspecten van mediawijsheid in de uitvoering van de doelen voor het zogenoemde burgerschapsonderwijs. Daarnaast bepleit hij de aanstelling op scholen van mediacoaches. Deze bieden begeleiding en inspiratie bij mediaonderwijs op de eigen school, dragen zorg voor continuïteit en ontwikkelen projecten met buitenschoolse partners.

Culturele instellingen die zich nu bezighouden met media-educatie zouden hun activiteiten meer dan nu moeten richten op productie en mentaliteit. In den brede geldt voor hen, en voor andere culturele instellingen die gebruik maken van media,

¹ Mede in die zin onderscheidt het zich van het onderwerp 'educatie en media' waarover de Onderwijsraad recent een brief heeft geschreven.

dat zij meer oog moeten hebben voor kennisdeling en samenwerking en meer vraag-
dan aanbodgestuurd moeten werken. Bij de bevordering van mediawijsheid spelen
ook openbare bibliotheken een zeer belangrijke rol, vanwege hun toegankelijkheid en
hun bereik. Wel zouden zij hun rol moeten aanscherpen en gedeeltelijk anders
invullen.

Aan het slot van *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap* formuleert
de Raad een aantal aanbevelingen voor beleid, waarvan de belangrijkste de volgende
zijn:

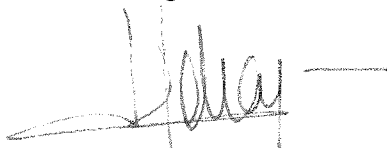
- De rijksoverheid geeft zich over de gehele breedte van haar beleid rekenschap
van de hier ontwikkelde visie op de noodzaak van het bevorderen van
mediawijsheid en maakt daarvoor adequate financiering vrij.
- Bevordering van mediawijsheid is een kabinetsverantwoordelijkheid die het
beste kan worden belegd bij de minister van OCW, die vervolgens zorgdraagt
voor een interdepartementale aanpak.
- De bevordering van mediawijsheid verdient een prominente plaats op de
(ict)innovatie-agenda van de rijksoverheid.
- De rijksoverheid ontwikkelt instrumenten om kennisdeling en samenwerking op
het terrein van mediawijsheid te stimuleren en de vertaalslag mogelijk te maken
van visie naar concrete activiteiten.
- Het perspectief op mediawijsheid verdient inpassing in het
burgerschapsonderwijs. De rijksoverheid zou scholen daarnaast moeten
stimuleren mediacoaches aan te stellen.
- Culturele instellingen dienen zich rekenschap te geven van de hier
gepresenteerde visie, en via subsidievoorwaarden zou scherper moeten worden
ingezet op visie, kennisdeling, samenwerking en continuïteit. De rol van
bibliotheken inzake de bevordering van mediawijsheid zou tot uitdrukking
moeten komen in de afspraken met betrekking tot de vorming van
basisbibliotheken en in de beleidslijnen van de Vereniging van Openbare
Bibliotheken.
- Bevordering van mediawijsheid zou een structureel onderdeel moeten zijn van
het mediabeleid en zou als taak geformuleerd moeten worden van de publieke
omroep.

Ter voorbereiding van dit advies heeft de Raad een brede ad-hoccommissie
samengesteld die bestond uit G. Hulshof (Media, voorzitter), M. Schwarz (Media /
eCultuur), D. Rijken (eCultuur), W. van Aalst (Film), F. Wielders (Amateurkunst en
Cultuureducatie), W. Huberts (Bibliotheken), M. Kho (Intercultureel Cultuurbeleid),
R. van Stipriaan (Letteren) en R. van Kranenburg (extern adviseur).

Ter verdieping van haar werkzaamheden heeft de commissie met verschillende personen en partijen in het veld informatieve gesprekken gevoerd.

Een kopie van dit advies is gezonden aan mevrouw M.J.A. van der Hoeven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, drs. F.W. Weisglas, voorzitter van de Tweede Kamer en mw. mr. Y.E.M.A. Timmerman-Buck, voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Hoogachtend,

mr. W. Sorgdrager
Voorzitter

C.H. Weeda
Algemeen secretaris

Mediawijsheid

de ontwikkeling van nieuw burgerschap

juli 2005

Inhoud

1.	Inleiding	1
2.	Een veranderde context	4
3.	Veranderde context, veranderde actoren	9
4.	Media-educatie in de praktijk	13
5.	Van media-educatie naar mediawijsheid	17
6.	Implicaties voor de praktijk	21
7.	Conclusies en aanbevelingen voor beleid	31

Bijlagen

- Selectie uit geraadpleegde literatuur
- Referenten

1. Inleiding

Steeds meer mensen kopen hun medicijnen op het internet zonder nog een dokter te raadplegen. Onderzoek wijst uit dat een aanzienlijk deel van de gebruikers van medische websites de betrouwbaarheid ervan afmeet aan het design van de site, de layout, het lettertype en het kleurgebruik.¹ Bij de 'gamercial' is de grens tussen spel, reclame en informatie nauwelijks meer te trekken. Coca Cola begint zijn eigen televisiezender. Consumenten wijzen elkaar de weg naar producten in online gebruikersrecensies. Niet-gouvernementele organisaties zien hun fondsen slinken omdat steeds meer mensen via het internet zelf een humanitaire bestemming voor hun donaties zoeken. Kinderen en jongeren besteden per dag, buiten schooltijd, zes uur aan media. Omdat zij vaak meerdere media naast elkaar gebruiken (de tv staat aan terwijl zij een internetspel spelen) komen die zes uur eigenlijk neer op negen uur.² Vriendenclubs coördineren hun wekelijkse potje voetbal in het park via mobiele telefoons, e-mail en websites. Waag Society ontwikkelt computerapplicaties voor mensen met een verstandelijke handicap.

Langzamerhand krijgt burgerschap een nieuwe invulling. Gedeeltelijk is dit het resultaat van autonome ontwikkelingen die zich onttrekken aan gouvernementele sturing. Gedeeltelijk wordt deze nieuwe, anders opererende burger ook opgeroepen door het beleid van de overheid zelf, die op tal van terreinen de bal naar de burger terugspeelt. In de visie van het kabinet 'dient de verzorgingsstaat te worden hervormd tot een participatiestaat die zich kenmerkt door meer gelijkwaardige verhoudingen tussen burgers en overheid.'³ Burgers worden steeds meer verantwoordelijk voor zichzelf en hun rol in de samenleving. Soms kiezen zij daar zelf voor, soms wordt het hen opgedrongen. In de zorg – waar de druk op het systeem zo groot wordt dat het noodzakelijk wordt veel zorg extramuraal vorm te geven – zullen burgers op termijn hun eigen medische dossiers moeten bijhouden. Nu al worden zij in toenemende mate via verzekeringen verantwoordelijk gehouden voor hun gezondheid en worden zij opgeroepen hun eigen ziekenhuis te kiezen. Bij de ontwikkeling van deze nieuwe burger spelen media een cruciale rol.

Zoals de Raad voor Cultuur in zijn Vooradvies Cultuurnota 2005-2008 heeft beschreven en vervolgens heeft uitgewerkt in zijn advies over eCultuur, raken maatschappij en cultuur steeds verder gemedialiseerd.⁴ Weinig blijft onberoerd door (het effect van) de media; van elementen in een omgeving zijn media de omgeving zelf geworden. Deze tendens houdt nauw verband met technologische ontwikkelingen

¹ Zie *Setting the Public Agenda for Online Health Search*.

² *Generation M: Media in the lives of 8-18 year-olds*; aangehaald in *Naar een volwassen beleidsveld voor jeugd en media* (Boorn, Nikken, mei 2005).

³ *Kabinetsreactie op adviezen RMO en ROB over politiek en media*; 12 juli 2004 (MLB/M/2004/31.416).

⁴ *Cultuur, meer dan ooit; eCultuur: van i naar e*.

(digitalisering, connectiviteit, convergentie) en met de steeds verdere uitbouw van de informatie- en kennissamenleving. Al die aspecten tezamen spelen een centrale rol bij de veranderende positie van de burger. Zonder de mogelijkheden van internet zou de overheid nooit het beroep op de zelfredzaamheid van de burger kunnen doen dat zij nu doet. Tegelijkertijd geven diezelfde mogelijkheden burgers de kans zich aan het democratisch proces te onttrekken. Men kan zich terugtrekken in zijn eigen digitale wereld, zonder nog per ongeluk of ongewild met andere meningen geconfronteerd te worden.⁵ Behalve kansen biedt de medialisering derhalve ook risico's.

Het is op het kruispunt van burgerschap en medialisering dat dit verkennende advies moet worden geplaatst. Om immers als burger optimaal te kunnen deelnemen aan die genetwerkte en van media doordrenkte maatschappij moeten burgers 'mediawijs' zijn. Met die term duidt de Raad op *het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld*. Met opzet gebruikt de Raad niet langer de term media-educatie die centraal stond in zijn advies uit 1996, dat mede de aanleiding vormde voor de analyse die hij hier presenteert. Door niet langer van 'media-educatie' maar van 'mediawijsheid' te spreken, bepleit de Raad de noodzaak van een perspectiefverbreding. Zowel in de praktijk als in het overheidsbeleid is media-educatie momenteel te exclusief gericht op onderwijs, kinderen en jongeren, aanbod en bescherming. De verschuiving die de Raad voorstelt betreft een verbreding van kader, van bereik (niet alleen kinderen maar simpelweg alle burgers, ook buurtbewoners of senioren) en van terrein: mediawijs moeten burgers niet alleen in het onderwijs zijn, of gemaakt worden, maar overal waar media een rol (kunnen) spelen, dus ook in sectoren als gezondheidszorg, volkshuisvesting, veiligheid of vrijetijdsbesteding. Mediawijsheid is daarmee een begrip dat niet in alle contexten en voor alle groepen hetzelfde betekent. In de context van een patiëntenvereniging die een website wil maken worden andere competenties aangesproken dan wanneer het gaat om een groep jongeren die een documentaire wil maken over hun dagelijks leven. In vergelijking met de invulling die aan media-educatie wordt gegeven, verlegt de definitie van mediawijsheid daarnaast het accent van consumptie naar productie van media-inhouden en van reflectie naar expressie. Daarmee wordt ook afstand genomen van het beschermingsidee dat telkens weer de kop opsteekt, zeker als het gaat om jeugd en media. Bovendien voegt de definitie 'mentaliteit' of 'houding' toe als belangrijke eigenschap – een eigenschap die onder meer betrekking heeft op het besef van mediagebruikers en -bespelers over de effecten van hun mediagedrag op zichzelf en anderen.

Bij de processen die leiden tot toerusting van de nieuwe, mediawijze burger spelen zeer verschillende instellingen en partijen een rol. Daaronder vanzelfsprekend alle mediaproductanten en het onderwijs, maar ook culturele instellingen – variërend van

⁵ Elektronische programmagidsen monitoren bijvoorbeeld automatisch de voorkeuren van gebruikers en geven hen alleen een overzicht van de programma's die bij die voorkeuren passen.

openbare bibliotheken tot filmfestivals en instellingen voor eCultuur – en instellingen op het grensvlak met andere maatschappelijke sectoren. Die kunnen kennis, *tools* en begeleiding ter beschikking stellen opdat burgers beter vorm kunnen geven aan zichzelf en hun maatschappelijke omgeving. De overheid heeft in de ogen van de Raad een duidelijke zorgplicht als het gaat om het bevorderen van mediawijsheid. Zij dient zich te realiseren dat zij niet van burgers kan verwachten dat deze zich in toenemende mate hun eigen verantwoordelijkheid realiseren op tal van leventerreinen, zonder dat zij hen de tools en de expertise meegeeft om die eigen verantwoordelijkheid op een voor henzelf en voor de maatschappij bevredigende manier vorm te kunnen geven. Dit punt is extra pregnant vanwege de tweedeling die is geconstateerd in het mediagebruik, waarbij ouderen, werklozen en lager opgeleiden minder en vooral minder kansrijk gebruik maken van de verschillende media dan jongeren, werkenden en hoger opgeleiden.⁶ Het weifelende beleid dat de overheid tot dusver heeft gevoerd op het gebied van media-educatie zou plaats moeten maken voor een beleid dat meer visie kent, een bredere aanpak heeft en grenzen doorbreekt tussen verschillende beleidsterreinen en ministeries.

Web in de wijk

Het leven van alledag krijgt vorm in de wijk. Met die gedachte startte in 2001 het project De Naoberschapsbank in de wijk Bargeres in Emmen, een initiatief van Emmen Revisited (een samenwerkingsverband van de gemeente Emmen, welzijnsinstellingen en woningbouwverenigingen), De Informatiewerkplaats en stichting Brekend Vaatwerk, twee advies- en projectbureaus op het terrein van ict en samenleving. Uitgangspunt van het project is dat in een goed functionerende wijk bewoners elkaar kennen, elkaar ontmoeten en samen activiteiten ondernemen. Een slim gebruik van internet kan die drie functies oproepen en ondersteunen - informeren, communiceren en organiseren zijn immers ook de kenmerken van het medium internet zelf.

Bargeres was een wijk met verschillende leefstijlen, werkloosheid en een geringe betrokkenheid van bewoners bij de wijk als geheel. Met de Naoberschapsbank poogden de initiatiefnemers in dat laatste verandering te brengen. De Naoberschapsbank verschilt van veel andere wijkwebsites, doordat de bewoners van de wijk in dit geval zelf initiatieven nemen en daarover met behulp van een speciaal voor het project ontwikkelde bouwdoos 'in vier klikken' hun eigen website maken en onderhouden. Via deze websites (met teksten, foto's, bewegende beelden en geluiden) informeren ze elkaar over zaken die hen bezighouden. Via het gastenboek of het forum op hun site kunnen zij daarover ook met anderen in gesprek raken. De websites kunnen, als de bewoner dat wil, als link worden opgenomen in het 'wijkverzamelportaal'. Ook instellingen die bij de wijk betrokken zijn (variërend van zorginstellingen tot scholen, kunstcentra en individuele kunstenaars) kunnen het verzamelportaal van informatie voorzien. Zo werkt het portaal als algemeen informatiepunt over en voor de wijk, met een wijkagenda en een prikbord waarop bezoekers oproepen en vragen kunnen achterlaten.

Een van de succesfactoren van de Naoberschapsbank, en van de Web in de wijk-projecten in Almere en Den Haag die later werden geïnitieerd, is dat voldoende tijd is genomen - tijd om wijkbewoners ervan te overtuigen dat ook zij websites kunnen maken en om (soms al bestaande) activiteiten met websites te ondersteunen. Bovendien werd gekeken bij welke bestaande initiatieven kon worden aangesloten. Ook stelden de organisatoren 'animateurs' aan, die als katalysatoren fysiek in de wijk aanwezig zijn om mensen te enthousiasmeren en te assisteren, en creëerden zij fysieke ontmoetingsplaatsen ('digitale huiskamers') als thuisbasis voor de animateurs en als ontmoetingsplaats voor bewoners. Deze kunnen hier binnenlopen om bijvoorbeeld met krachtiger computers te werken of met apparatuur kennis te maken die ze thuis niet hebben.

Vier jaar na de start gebruiken de wijkbewoners de Naoberschapsbank in Bargeres nog altijd, en naar nog steeds toenemende tevredenheid. Bewoners zijn meer betrokken geraakt, ontmoeten elkaar voor uiteenlopende activiteiten en zetten het webportaal ook in voor lokaalpolitieke kwesties, zoals een discussie over het Oranjekanaal dat de wijk doorkruist.

www.webindewijk.nl

⁶ Zie SCP, *Achter de schermen*.

De inzet van het hier voorliggende advies is een samenhangende visie te presenteren die uitmondt in verschillende beleidsvoorstellen. Daartoe kent het advies de volgende opzet: hoofdstuk 2 en 3 beschrijven de ontwikkelingen in het medialandschap en daarbuiten, plus de effecten daarvan op de verschillende spelers binnen dat nieuwe decor. Daarna wordt ingezoomd op het eigenlijke onderwerp van het advies: mediawijsheid. In hoofdstuk 4 wordt daartoe eerst kort de huidige situatie beschreven op het terrein van media-educatie, waarna in hoofdstuk 5 de perspectiefverschuiving van media-educatie naar mediawijsheid wordt onderzocht. Hoofdstuk 6 brengt de implicaties van die verschuiving in kaart voor de praktijk in de verschillende relevante sectoren. In het laatste hoofdstuk formuleert de Raad zijn aanbevelingen voor beleid. Aan de tekst zijn in losse kaders verschillende voorbeelden toegevoegd van interessante praktijken.

2. Een veranderde context

Negen jaar geleden bracht de Raad een ongevraagd advies uit over media-educatie.⁷ Naar aanleiding van voorgenomen overheidsbeleid met betrekking tot ict en onderwijs vroeg de Raad aandacht voor de eenzijdige nadruk die in deze plannen werd gelegd op het technisch-instrumenteel gebruik van ict en pleitte hij voor de introductie van media-educatie in het onderwijs. De Raad zag media-educatie als een essentiële voorwaarde voor de verdere ontwikkeling van de ‘kennis- en communicatiemaatschappij’. De maatschappelijke betekenis van media, de wijze waarop deze mede vormgeven aan samenleving, cultuur en economie, vereisten, in de ogen van de Raad, dat kinderen de kennis en vaardigheden bezitten om te kunnen omgaan met elektronische media waarin tekst, beeld en audiovisuele middelen geïntegreerd zijn.

Het landschap dat de Raad destijds schetste, heeft sindsdien veel meer reliëf gekregen. Meer dan in 1996 raken culturele, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen de kern van de democratie en de rol van de moderne burger daarin. Een beschouwing van die ontwikkelingen leidt dan ook tot de conclusie dat de burger om optimaal te kunnen functioneren mediawijs dient te zijn.⁸

⁷ *Advies Media-educatie*, december 1996 (f.96.6219/1).

⁸ De observaties van de Raad in dezen heeft hij gedeeltelijk al eerder geformuleerd – onder meer in het Vooradvies *Cultuur, meer dan ooit* (2003) en de sectoranalyse Media daarin, maar ook in het advies *eCultuur: van i naar e* (2003) en zeer recent in zijn advies *De publieke omroep voorbij. Een nieuwe rol voor de overheid in het publieke mediadomein* (april 2005). Tevens sluiten ze aan bij onderzoeken van het Sociaal Cultureel Planbureau (*Van huis uit digitaal, Achter de schermen, In het zicht van de toekomst*) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (onder meer *De staat van de democratie* en *Focus op functies*) en bij tal van andere binnen- en buitenlandse onderzoeken en publicaties. De ontwikkelingen worden hier dan ook niet uit den treure beschreven.

Medialisering

Een van de processen die tot een decorwisseling hebben geleid is de medialisering: het proces waarin media steeds meer de context, inhoud en bemiddelaars worden van informatie, kennis en ervaring. Het is een proces dat wordt ondersteund door een fascinatie voor beelden – een fascinatie die zijn wortels vindt in de behoefte de wereld te begrijpen door hem te visualiseren en die versterkt wordt door de explosieve toename van mogelijkheden om beelden te produceren. Ook de groei van het internet en de verschillende gebruiksvormen ervan heeft de rol van media in de samenleving ingrijpend veranderd. Dat er vrijwel geen enkel cultuur-, kennis- en ervaringssegment is dat niet wezenlijk beïnvloed wordt door media, heeft de Raad ook al in eerdere adviezen gesignaleerd. Van hoe mensen met elkaar communiceren, via de onderwerpen waarover zij het hebben, de dingen die zij van waarde vinden, tot hoe zij zich met elkaar verbonden weten dan wel zich juist van elkaar willen onderscheiden: op al die terreinen spelen media een rol – oud en nieuw, analoog en digitaal. Ze informeren en amuseren, ze liegen, bedriegen en verleiden; ze maken de wereld kleiner én groter, eenvoudiger en moeilijker tegelijk. Ze maken mensen krachtiger en kwetsbaarder. Behalve nieuwe communicatievormen ontstaan er ook nieuwe ergernissen en afwijkingen. Werkelijkheid en media spiegelen zich steeds meer aan elkaar; ze raken dusdanig verstrengeld dat mediale en reële ervaringen soms moeilijk uit elkaar te houden zijn. Zoals ook het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) zeggen in hun recente studies van het mediabeleid: de media zijn alomtegenwoordig.⁹ Ze worden overal ingezet. Van de Tweede Kamer die zijn debatten via streaming media live openbaar

Katholieke scholengemeenschap Etten-Leur

Het begon twaalf jaar geleden, toen een docent in zijn les tekenen aandacht besteedde aan de wereld van videoclips, die steeds seksueler en gewelddadiger werden. Inmiddels is de Katholieke scholengemeenschap Etten-Leur een cultuurprofielschool met nieuwe media als specialisme en werkt de betreffende docent als cultuur- of in dit geval mediacoördinator. Bovendien is de school een van de vijf voorbeeldscholen binnen Surfnat, waardoor zij beschikt over een glasvezelverbinding en gebruik kan maken van een videoportal (om materiaal te uploaden) en van mogelijkheden voor videoconferencing.

Media-educatie en audiovisuele vorming worden in Etten-Leur vakoverstijgend ingezet, waarbij zowel ruimte is voor reflectie ('kritisch bekijken en beoordelen van bestaande mediaproducten') als voor productie. In de brugklas maken leerlingen een beeldverhaal dat wordt samengesteld uit digitale foto's, en een animatiefilmpje. Vierdeklassers maken een korte film en de eindexamenklassen havo en vwo een schoolsoap.

Toen de school als cultuurprofielschool van start ging, waren behalve de creatieve vakken ook Nederlands, maatschappijleer, geschiedenis, levensbeschouwing, culturele minderheden en economie betrokken. Een jaar later goten brugklassers bij biologie hun werkstuk over botbreuken in de vorm van een speelfilm en deden leerlingen bij Frans hetzelfde voor hun spreekvaardigheidstoets. Rapportageteams lopen door de gangen, andere groepjes zitten achter een van de tien montagecomputers die de school rijk is, nog weer andere voeren (met behulp van videoconferencing) in het Engels een gesprek met een aantal dansers van Het Nationale Ballet.

De samenwerking met andere instellingen strekt zich uit tot projecten buiten de school. Samen met Kennisnet nemen leerlingen in het kader van het vak informatica deel aan de projecten Game Maker en ThinkQuest, waarbij ze educatieve spelletjes en websites ontwikkelen. In het kader van Nederlands heeft de school contact met de lokale omroep over de productie van hoorspelen. In samenwerking met Brabant Pop en de kunstacademie St. Joost gaan leerlingen voor Brabantse popbandjes videoclips maken. Van alle kanten komen de verzoeken op de school af; de producten van de leerlingen hebben bovendien al menige prijs gewonnen.

www.k-s-e.nl

⁹ SCP, *Achter de schermen*. WRR, *Focus op Functies*.

maakt tot poppodium Paradiso die hetzelfde doet met zijn concerten, worden allerlei maatschappelijke en culturele instellingen in feite radio- en televisiestations. Media raken bovendien steeds meer met elkaar verknoot. Zozeer dat ze niet langer elementen in een omgeving zijn maar die omgeving zelf.

Digitalisering en convergentie

De oorzaken van de toenemende dominantie van de media zijn meervoudig. Zoals de WRR aangeeft in zijn studie naar het in hoog tempo veranderende medialandschap (*Focus op functies*), spelen meerdere ontwikkelingen mee. Deze werken op een ingewikkelde manier op elkaar in. Digitalisering (van informatie) en convergentie (van elektronische apparatuur) spelen in ieder geval een grote rol. Digitalisering heeft zijn stempel gedrukt op vrijwel elk facet van media – van de wijze van produceren tot de manier waarop gebruikers toegang hebben tot *content* – en heeft tal van nieuwe mediavormen mogelijk gemaakt. Interactiviteit, zo kenmerkend voor de hedendaagse media-omgeving, zou zonder digitalisering op deze schaal ondenkbaar zijn geweest. Daarnaast heeft de convergentie van media-, telecommunicatie- en informatietechnologie ertoe geleid dat er geen principiële verschillen meer bestaan tussen televisie, computer en telefoon. Op de nieuwste generatie televisies kan men e-mailen, op de mobiele telefoon het nieuws zien en op de computer het nieuwe geschiedeniskanaal van de publieke omroep bekijken. Uiterlijk mogen ze dan nog verschillen, in feite kunnen en doen alle apparaten hetzelfde. Omgekeerd zijn op het internet nieuws, overheidsinformatie, een virtueel museum, de openbare bibliotheek en een winkelcentrum maar een muisklik van elkaar verwijderd. Convergentie vergemakkelijkt ook de verknoping van content, mediaformats en technologieën. Alles raakt zo met alles verbonden ('connectiviteit').

Zowel door de brede verspreiding van afzonderlijke media (in het bijzonder televisie en internet) als door de koppeling van al die media is de schaal waarop media functioneren enorm vergroot. Noch in tijd, noch in ruimte zijn er principieel nog veel begrenzingen aan het bereik. Mensen, waar ook in de ontwikkelde wereld – en in toenemende mate ook daarbuiten – kunnen zich vierentwintig uur per dag (laten) informeren en amuseren.

Informatiemaatschappij, kennissamenleving

Het proces van medialisering is nauw verbonden met de informatiemaatschappij en de kennissamenleving. Nog altijd nemen de informatiestromen toe; mede dankzij de ontwikkeling van digitale technologieën zijn deze onderdeel geworden van praktisch alle menselijke activiteiten. Om te kunnen functioneren hebben mensen steeds meer behoefte aan (onmiddellijke toegang tot) informatie.¹⁰ Digitale media en internet maken het mogelijk verschillende informatiebronnen met elkaar te koppelen en voor verschillende gebruikers beschikbaar te stellen. In de kenniseconomie is dit van groot belang voor kennisdeling en kennisontwikkeling. Die kennisontwikkeling is niet

¹⁰ Zie ook Infodrome, *Controle geven of nemen*.

alleen voor het maatschappelijk verkeer, maar ook voor de economische concurrentiepositie essentieel; kennis als productiefactor.¹¹ Niet toevallig zet de Lissabonagenda van de Europese Unie (2000) in op een vlotte overgang naar de informatiemaatschappij ten einde Europa's concurrentiepositie te versterken. Opvattingen over wat kennis is, en de processen die tot nieuwe kennis leiden, zijn daarbij sterk aan verandering onderhevig.¹² Dat geldt, mede dankzij de vereenvoudiging van de digitale techniek, ook voor de visie op de verhouding tussen professional en leek waar het gaat om het proces van kennisvorming. Informatieoverdracht, meest via nieuwe media, wordt steeds meer een wisselwerking, waarbij steeds vaker van de kennis van de leek gebruik wordt gemaakt. De gratis internet-encyclopedie Wikipedia is hiervan een uitgesproken voorbeeld: iedereen die dat wil kan onderwerpen toevoegen aan de encyclopedie of correcties aanbrengen in bestaande lemma's. Inloggen is niet nodig, zelfs een gebruikersnaam hoeft niet te worden opgegeven. In de vier jaar van zijn bestaan kent de Engelse versie van Wikipedia inmiddels vier maal zo veel artikelen als de Encyclopedia Britannica en een veelvoud daarvan aan gebruikers.

Nieuwe sociale structuren en de civil society

De 'informatierevolutie' en de samenhangende culturele en technologische veranderingen die zich voltrekken, zetten bestaande sociale structuren onder druk. Oude structuren worden aangevuld met, of vervangen door nieuwe structuren, die anders van karakter zijn en een andere impact hebben. Infodrome, in 1999 door de toenmalige regering ingesteld als denktank op het gebied van de informatiesamenleving, ziet in zijn eindrapport *Controle geven of nemen* drie maatschappelijke krachten die bestaande instituties onder druk zetten: deterritorialisering (globalisering, waardoor onder meer nationale wetgeving onder druk komt te staan), vernetwerking (vervanging van gescheiden organisatiepatronen door netwerken van onderling afhankelijke actoren) en vervlechting (vervagen van scheidslijnen tussen bijvoorbeeld publiek en privaat, werk en privé). Het SCP-rapport *Achter de schermen* benoemt deze twee laatste (onder het kopje informalisering) als 'onthiërarchisering van de samenleving' en 'desinstitutionalisering van organisaties en organisatievormen'.¹³ Traditionele gezagsverhoudingen boeten aan belang in – menselijke verhoudingen worden steeds gelijkwaardiger – en traditionele bemiddelaars tussen individu en staat verliezen aan invloed.¹⁴ Het aldoor voortschrijdend proces van individualisering maakt dat steeds minder mensen zich gerepresenteerd voelen door het voorheen geaccepteerde, ooit langs zuilen

¹¹ Zie ook Onderwijsraad *Leren in de kennissamenleving* (2003). In zijn zeer recent verschenen advies *Educatie en Media* (juni 2005) sluit de Onderwijsraad hierop aan.

¹² Idem.

¹³ *Achter de schermen*, p. 15. Het SCP bespreekt de maatschappelijke veranderingen aan de hand van de zogeheten 'vijf i's': individualisering, informalisering, informatisering, internationalisering en intensivering.

¹⁴ Shapiro, *The Control Revolution*, spreekt in dat kader van 'disintermediation'.

georganiseerde maatschappelijke middenveld (van gezin, klasse, kerk, vakbonden, politieke partijen). Ook de traditionele vertrouwensrelaties zijn in diskrediet geraakt; mondige burgers vertrouwen eerder zichzelf en elkaar dan zogenoemde experts. Tot voor kort onbetwistbare bronnen van informatie worden gewantwoord of omzeild. Formele spelers hebben niet langer op voorhand het laatste woord. Men haalt zijn kennis zelf van het internet, koopt zijn aandelen zonder bemiddeling door een bank of zoekt zijn eigen, nieuwe, bemiddelaars. Ook politiek en overheid ontmoeten steeds meer scepsis. Met de afbreuk of fragmentatie van bestaande verbanden ontstaan echter ook nieuwe sociale structuren. Het proces van individualisering is geen rechtlijnige ontwikkeling. Paradoxaal genoeg wordt niet alleen de individuele identiteit steeds belangrijker maar ook de afhankelijkheid van anderen. Tegenover de individualisering staan derhalve nieuwe vormen van collectiviteit, zoals het proces ook andere schijnbare tegenstellingen kent: pluriformiteit naast eenvormigheid, techniek naast menselijkheid, schaalvergroting naast schaalverkleining. Bovendien zijn de nieuwe sociale verbanden in de netwerksamenleving meer fluïde dan de traditionele organisatievormen en is de deelname eraan vaker eenmalig.

Ook de achterdocht jegens de politieke macht betekent niet dat burgerlijke betrokkenheid volledig verdwenen is – integendeel. De civil society, omschreven in het SCP-rapport *In het zicht van de toekomst* als ‘de sfeer waarin burgers bij uitstek gebruik maken van democratische vrijheden en waarin maatschappelijke organisaties in relaties met elkaar en met overheden democratische verhoudingen realiseren’¹⁵, wint aan kracht.

Verhalentafel / Register van de dag van gister

Kunstenaar Hans Muller komt met een idee voor kunst en ouderen bij Waag Society, onderzoekscentrum voor oude en nieuwe media. Tijdens een brainstormsessie wordt bedacht dat ouderen misschien wel hun kleinkinderen zouden willen zien met één druk op de knop. Navraag in een bejaardenhuis leert echter dat de bewoners hun kleinkinderen helemaal niet vaker willen zien dan noodzakelijk. Waar zij wel behoefte aan hebben? Aan liedjes, aan beelden, aan de journaals uit hun tijd – de jaren twintig, dertig, veertig. Muller en Waag Society bouwen een Verhalentafel, een meubel met ingebouwde beeldschermen. De computer wordt verstopt, de interface krijgt één knop met twee functies: vooruit en achteruit bladeren. Ook kunnen bewoners hun eigen herinneringen inspreken. Een van de grootste hits is een Polygoonjournaal met beelden van een lokale overstroming uit 1928. Toepassingen uit de digitale cultuur maken zo oude media opnieuw zichtbaar en zinvol.

De eerste Verhalentafel dateert uit 2002; inmiddels zijn elf tafels geplaatst. Gebleken is dat de tafels bijdragen aan de training van het geheugen en de sociale isolatie van bewoners verminderen.

Het pilotproject Register van de dag van gister bouwt voort op de ervaringen met de Verhalentafel. Ditmaal gaat het om een eikenhouten zuil in een art-deco-jasje die het resultaat is van samenwerking tussen Waag Society, Kunstgebouw, Probiblio en mediakunstenaar Rosanne van Klaveren. De installatie reist langs openbare bibliotheken in Zuid-Holland. Senioren kunnen ter plaatse verhalen en beelden opvragen en af luisteren, maar ook commentaar leveren of op hun eigen verhalen ‘in de zuil’ plaatsen door deze in te typen of in te spreken. Ook foto’s en voorwerpen kunnen worden ingescand. Desgewenst worden gebruikers daarbij geholpen door de kunstenaar, die bij deze pilot meereist met de zuil, of door het redactieteam dat per bibliotheek uit geïnteresseerde senioren wordt samengesteld. Net als bij de Verhalentafel is de techniek van het Register afgestemd op de gebruiker en worden gebruikers mede-ontwerpers van de inhoud. Zo ontstaat een groeiende verzameling verhalen die het collectief geheugen van de provincie aanvult, samengesteld door mensen die niet altijd in de gelegenheid zijn hun herinneringen en ervaringen vast te leggen.

www.verhalentafel.nl;

www.registervandedagvangister.nl

¹⁵ *In het zicht van de toekomst*, p. 181.

Steeds vaker maken burgers deel uit van autonome maatschappelijke verbanden die de basis vormen van die civil society en los staan van wat Infodrome noemt 'statelijke dwang' en economisch gewin. Burgers zoeken aansluiting bij functionele activiteiten en organisaties in plaats van bij bijvoorbeeld politieke partijen die het geheel van algemene belangen trachten te dekken.¹⁶ Volgens het SCP is het percentage Nederlanders dat langs buitenparlementaire kanalen of via 'onconventionele participatiewijze' positie kiest ten aanzien van ontwikkelingen in de samenleving in de afgelopen jaren voortdurend gestegen. 'Aldus ontwikkelt de Nederlandse civil society zich van een conglomeraat van logge mammoetorganisaties tot een participatoire proeftuin.'¹⁷ Onderdeel daarvan is ook het ontstaan van een nieuw maatschappelijk middenveld van informele, vaak tijdelijke, organisaties, die flexibel zijn en daardoor effectiever dan de oude organisaties die voorheen dat middenveld bezetten. Doordat zij vaak dicht bij de burger staan en minder gehinderd worden door institutionele bureaucratie, winnen zij gemakkelijker zijn vertrouwen. Dergelijke ontwikkelingen – die het zwaartepunt van de politiek gedeeltelijk kunnen verleggen van het landelijke naar het lokale niveau - maken een herijking van de rol van de rijksoverheid noodzakelijk. Infodrome onderscheidt daarbij twee strategieën: de eerste ('moderne sturing') zet radicaal in op het versterken van de sturings- en controlemogelijkheden van de rijksoverheid, terwijl in de tweede strategie ('empowerment van de samenleving') de rijksoverheid kaders ontwikkelt 'waarin burgers, private organisaties en uitvoerders van beleid, hun eigen wensen en pogingen gaan omzetten in versterking van collectieve waarden.'¹⁸

3. Veranderde context, veranderde actoren

De hierboven beschreven ontwikkelingen op cultureel, technologisch en maatschappelijk gebied, oefenen niet alleen hun invloed uit op het decor maar ook op de spelers in die setting. Zowel de (massa)media, als het onderwijs, de cultuursector en de burgers worden er fundamenteel door veranderd. De belangrijkste consequenties hiervan worden hieronder geschetst.

De (massa)media

De eerder beschreven medialisering betreft niet alleen het veranderd belang van media in het algemeen maar ook de aard en werking van de afzonderlijke media. Media-organisaties zoeken een andere rol, zoeken andere allianties en bewegen zich over traditionele scheidslijnen van functies heen.¹⁹ Convergentie van mediatypen

¹⁶ Zie ook Infodrome, *Controle geven of nemen*.

¹⁷ *In het zicht van de toekomst*, p. 197.

¹⁸ *Controle geven of nemen*, p. 17.

¹⁹ Dit geldt niet alleen voor contentproducerende media, maar ook voor faciliterende media-organisaties zoals hardwarebedrijven waaronder kabels, die behalve andere diensten – internet, telefonie- ook inhoud gaan aanbieden.

maakt zo dat media behalve producent ook steeds meer platform worden. Men zoekt bij de inhoud, of content, het meest geschikte mediatype; soms zijn dat er meerdere tegelijk. De combinatie van technische mogelijkheden en een veranderde opstelling (ten aanzien) van het publiek, maakt participatie van of interactie met dat publiek steeds eenvoudiger en steeds gebruikelijker (of het daarbij nu gaat om televisie, radio of de geschreven pers). Omdat zeker op het internet de scheidslijnen tussen producent en consument, of beter tussen productie, distributie en vertoning uiterst smal zijn, staat individuen bovendien weinig in de weg om hun eigen verhalen aan de wereld voor te leggen – zonder tussenkomst van omroepen of uitgevers.

Van de functies die media vervullen is informatievoorziening en opinievorming een van de belangrijkste.²⁰ Het functioneren van de democratie wordt er mede door bepaald. De uitoefening van die (publieke) functie staat evenwel onder druk. Dat heeft onder meer te maken met de verdergaande commercialisering van de markt, en met verschuivingen binnen het journalistieke métier van de grote naar de kleine verhalen en van de analyse en de afstand naar de emotie en de menselijke maat.²¹ Door de informalisering of onthiërarchisering van maatschappelijke verhoudingen zijn de media bovendien een grotere machtsfactor dan voorheen. Dit is ten dele een autonoom en onomkeerbaar proces waarin alle betrokkenen een nieuwe rol moeten vinden. Een oplopende concurrentiestrijd tussen politiek en media is er echter het gevolg van.²² Door niet langer louter als gids te willen optreden maar zelf te willen deelnemen aan het maatschappelijk debat, zetten de journalistieke media ook hun eigen geloofwaardigheid op scherp. De achterdocht en scepsis waarmee de journalistiek de politiek ondervraagt, wordt nu ook op haarzelf toegepast.

Onderwijs

Kennissamenleving en kenniseconomie vragen om een nieuw begrip van wat kennis is en leren.²³ Veel kennis veroudert snel. Om als burger en werknemer bij te blijven is ‘een leven lang leren’ dan ook geen luxe maar een vereiste.²⁴ Dat ‘leven lang leren’

²⁰ Zie *Focus op functies* (WRR) en *De publieke omroep voorbij* van de Raad voor Cultuur.

²¹ Vergelijk ‘*Medialogica: Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*’ (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling), ‘Macht of onmacht van de media? Enkele kanttekeningen bij een actueel debat’, in ‘*De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat*’ (WRR), en *Politiek en media, pleidooi voor een LAT-relatie* (Raad voor Openbaar Bestuur).

²² Deze concurrentiestrijd wordt overigens ook door de politiek en de overheid gevoed, die zich steeds meer terugtrekken achter een ‘vestingmuur van voorlichters en communicatieadviseurs’ en zo het werk van journalisten bemoeilijken. Zie ook Claude-Jean Bertrand en Thijs Jansen, *Volkskrant*, 26 april 2005.

²³ Zie de adviezen van de Onderwijsraad *Webleren, Leren in een kennissamenleving* en *Leren in samenspel*. Zie ook *Kennis als water. 4 vragen over leven lang leren en wat huiswerk* (Stichting Nederland Kennisland).

²⁴ *Kennis als water* haalt de definitie aan van de Europese Commissie van een leven lang leren: ‘alle leeractiviteiten die gedurende het hele leven worden ontplooid om kennis, vaardigheden en

valt niet (louter) samen met formeel onderwijs. Scholen zijn in een vernieuwd concept van leren onderdeel van een keten; leren gebeurt niet alleen op school en niet alleen dankzij leraren. Vandaar dat van verschillende zijden wordt bepleit dat behalve formeel leren ook niet-formeel, of niet-schoolgebonden leren, en informeel leren wordt meegewogen en gestimuleerd.²⁵ Erg snel voltrekken de voorgestelde vernieuwingen zich nog niet, al wordt in het formele onderwijs wel geëxperimenteerd met andere, vaak digitale leeromgevingen en komt in de relatie leraar-leerling de nadruk steeds vaker op de lerende te liggen (die meebepaalt wat het leerpad, het leertempo en de kenmerken van de leeromgeving zijn).²⁶

Culturele instellingen

Gezien de overdaad aan informatie en keuzemogelijkheden wordt de behoefte aan betekenisgeving steeds groter. Cultuur voorziet in die betekenisproductie - dat is haar essentie - en wordt daarmee tot een belangrijke spil in alle sectoren van de maatschappij waar informatie een grote rol speelt – niet alleen in de cultuursector zelf, maar evenzeer, om enkele voorbeelden te noemen, in de economie, de politiek of de zorgsector.

In zijn advies *eCultuur: van i naar e* uit 2003 heeft de Raad de invloed van de verschillende ontwikkelingen, in het bijzonder de digitalisering, op de cultuursector meer specifiek beschreven. Digitalisering drukt op verschillende wijzen haar stempel op het culturele veld: ze maakt het culturele instellingen of makers mogelijk dezelfde dingen te doen op een andere en meer efficiënte wijze ('informatisering'), ze maakt nieuwe cultuurvormen mogelijk ('culturele innovatie') en ze geeft aanleiding tot een rolverandering van die instellingen of makers. Deze gedaantewisseling van culturele actoren hangt samen met het feit dat in de informatiesamenleving processen belangrijker zijn dan instituties. Waren culturele instellingen tot voor kort in de eerste plaats begin- of eindstation van culturele producten (makers, eigenaars, uitgevers of vertoners van afgeronde producten), als gevolg van de digitalisering komt hun (potentiële) betekenis meer en meer te liggen in hun functie als 'tussenstation', als bemiddelaar of intermediair. Instellingen leveren halffabrikaten, delen hun kennis en content met anderen, zowel binnen als buiten de culturele setting, en presenteren zich op andere podia.

competenties vanuit een persoonlijk, burgerlijk, sociaal en/of werkgelegenheidsperspectief te verbeteren.' (p. 8) Een leven lang leren is een van de pijlers van de 'Lissabon-agenda'.

²⁵ Zie daarvoor genoemde adviezen van de Onderwijsraad. Hoe educatieve instellingen zich moeten verhouden tot kennis die mensen met elkaar opdoen in online forums, is nog onduidelijk.

²⁶ De door de overheid beoogde verandering van de besturingsrelatie van het rijk met het onderwijsveld, waarbij de branche taken van het ministerie moet overnemen, maakt eveneens deel uit van de vernieuwing van het onderwijs.

Burgers

Zoals in de inleiding aangegeven, vraagt de toenemende complexiteit van de hedendaagse maatschappij om zelforganisatie van de burger; ook het overheidsbeleid dat de nadruk legt op de eigen verantwoordelijkheid van de burger, dwingt hem daartoe. Media maken het mogelijk die zelforganisatie een vorm te geven; dankzij media kunnen burgers, tenminste in principe, de greep op hun eigen leven en omgeving vergroten. Om geïnformeerd te zijn, zijn ze niet langer (louter) afhankelijk van gevestigde instituties en traditionele autoriteiten – ze kunnen hun eigen kennis bij elkaar zoeken en daar hun handelswijze op afstemmen. Bovendien kunnen ze die kennis gemakkelijker dan ooit met anderen delen. Dankzij de media kunnen burgers zo ook in politiek opzicht sneller en effectiever hun stem laten horen dan voorheen; media faciliteren op die manier de bloei van de civil society. Daarbij gaat het minder, tenminste in eerste instantie, om de grote beleidsdossiers dan om dat wat burgers in hun omgeving aantreffen en waarop ze willen reageren. Ook de wijze waarop ze dat doen past daarbij: meer inductief dan deductief.²⁷ Als zo vaak staan ook hier risico's tegenover kansen. Dankzij de digitale media kunnen burgers zich gemakkelijker dan ooit informeren over wat voor hen van belang is, maar tegelijkertijd bieden diezelfde media hen de mogelijkheid zich te onttrekken

Wikipedia

De gratis internetencyclopedie Wikipedia is een goed voorbeeld van de wijze waarop nieuwe media het mogelijk maken dat gebruikers, burgers of bezoekers zich organiseren in informatiegemeenschappen. 'Wiki' is de aanduiding voor een websitevorm die gebruikers in staat stelt eenvoudig inhoud aan te passen. 'Klik op een onderwerp dat je interesseert, waar je iets van afweet, en voeg er iets aan toe, verbeter een spelfout, of schrijf een mooi artikel.' Iedere bezoeker kan, zonder dat hij hoeft in te loggen of een gebruikersnaam op te geven, onderwerpen of informatie aan de encyclopedie toevoegen, veranderen of weghalen. Een geautoriseerde toets op de betrouwbaarheid is er niet; deze toets wordt overgelaten aan de gemeenschap van gebruikers zelf, die op de site ook met elkaar in discussie kunnen gaan over de kwaliteit van het gebodene. Walter Vermeir, betrokken bij het Nederlandstalige Wikipediaproject, omschrijft de houding van Wikipediagebruikers als volgt: 'De gebruikers nemen artikelen die niet aan de grondregels voldoen snel onder handen. In samenwerking zorgen toevallige bezoekers en steeds terugkerende vrijwilligers ervoor dat aarzelende beginnetjes of stellige meningen worden bewerkt tot neutrale, informatieve teksten.' De tendens is dat artikelen steeds vollediger en juister worden en dat fouten snel opvallen en worden gecorrigeerd. Onder het kopje 'recente veranderingen' wordt bijgehouden wanneer wat is gewijzigd, en hoe. De encyclopedie presenteert zo kennis als een permanent en collectief 'werk in uitvoering', waarvan ook de wordingsgeschiedenis te traceren is. Neem de gebruiker serieus en hij zal het systeem verbeteren, lijkt de les van Wikipedia. Ofschoon het iedereen vrij staat op welke manier dan ook te participeren in het 'gemeenschapsproject van geïnformeerde gebruikers', hebben de Wikipedianen, zoals ze zichzelf noemen op de Nederlandse site, onderling wel normen afgesproken. Deze hebben onder meer betrekking op de neutraliteit van de informatie (geen reclame, geen ideologische statements), op het respecteren van het auteursrecht en op het voorkomen van vandalisme. Daarop letten ook de 'moderatoren' die de site kent, vrijwilligers die in de gelegenheid zijn ongewenste pagina's te verwijderen. Zij bemiddelen ook bij discussies tussen gebruikers. Na een moeizame start in 2001 kent de Nederlandse encyclopedie inmiddels zo'n 78.000 artikelen. De Engelse site, verreweg de grootste en meest gebruikte, telt nu rond de 600.000 lemma's. De Limburgse variant 824, de Friese 1769 en de Platduitse of Oostnedderduitsche 1646.

www.wikipedia.nl

²⁷ In *In het licht van de toekomst* (SCP) wordt in dat kader gesproken over de 'politieke knutselaar', de 'ondernemende doe-het-zelver' (p. 197).

aan informatie die hen niet welgevallig is. Op dezelfde wijze kan de desinstitutionalisering, gecombineerd met de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van de burger, de vanzelfsprekendheid ondermijnen van democratische beginselen die te maken hebben met solidariteit en het voorkomen van maatschappelijke uitsluiting.²⁸ Een door vrijwel iedereen gedeeld historisch en sociaal domein is niet langer vanzelfsprekend.

Conclusie

De veranderingsprocessen die hiervoor zijn beschreven geven de wereld een ander aanzien. Ze raken alle terreinen van het maatschappelijke en persoonlijke leven, beïnvloeden de democratie en geven de burger een andere plaats. Media spelen daarbij een cruciale rol. Als gezegd zou de overheid zonder internet nooit een beroep op de zelfredzaamheid van burgers kunnen doen, althans niet op de manier waarop zij dat nu doet. Dat beroep kan echter alleen effect sorteren als diezelfde burgers, in de woorden van de Raad, 'mediawijs' zijn. Met het SCP in *Achter de schermen* acht de Raad het van zeer groot belang dat ingezet wordt op het vergroten van de mediacompetentie, of liever: de mediawijsheid van burgers.

Alvorens daarop verder in te gaan, eerst een korte beschrijving van hetgeen er nu gebeurt op het gebied van media-educatie.

4. Media-educatie in de praktijk

Het advies van de Raad uit 1996 mondde uit in een pleidooi voor integratie van media-educatie in het onderwijs met een brede, integrale en vakoverschrijdende benadering. In de ogen van de Raad was media-educatie geen op zichzelf staand schoolvak, maar 'een verzamelnaam van kennis en vaardigheden die betrekking hebben op de perceptie en selectie van media-informatie, processen van betekenisgeving, toetsing aan de persoonlijke ervaring, reflectie en als resultaat daarvan het handelingsbekwaam en kritisch omgaan met media.' Het advies onderscheidde een tiental sleutelbegrippen die de Raad kenmerkend achtte voor elektronische media en onze omgang daarmee, en onderzocht in hoeverre deze begrippen, en de bijbehorende competenties, geïntegreerd zouden kunnen worden in de kerndoelen en eindtermen van het onderwijs.

Ofschoon het advies positief ontvangen werd, ook van de zijde van het ministerie²⁹, en op verschillende plaatsen discussie genereerde, is de belangrijkste aanbeveling – de integratie van media-educatie in het curriculum – nooit opgevolgd. Het verschil in visie tussen de beleidsterreinen onderwijs en cultuur bleek daarvoor te groot. Van het eerste enthousiasme van het ministerie bleef daardoor in de praktijk weinig over. Wel

²⁸ In *Achter de schermen* (SCP) wordt dat kenmerkend weergegeven in het credo van veel jongeren: 'met mij gaat het goed, met de wereld gaat het slecht'. Het verschil in perceptie dat de uitspraak aangeeft, laat zien dat de waarde van solidariteit opnieuw uitgevonden moet worden.

²⁹ Brief staatssecretaris Nuis aan de Tweede Kamer, dd. 5 februari 1998 (MLN/LB/1997/37.828).

entameerde en financierde de overheid de oprichting in 2000 van de Stuurgroep en het Platform Media-educatie. Waar de Stuurgroep vooral een ‘aanjaag- en breekijzerfunctie’ had richting het onderwijs en daartoe strategische aanbevelingen deed aan de overheid, wilde het Platform met onder meer een website bestaande uit initiatieven op het gebied van media-educatie bundelen en ondersteunen.³⁰ In 2001 nam de overheid een aanbeveling over van de Stuurgroep om een aantal voorbeeldprojecten te financieren. Zestien experimenten werden als gevolg daarvan uitgevoerd in 2001 en 2002. Eind 2002 liep de formele werkingsperiode af voor de Stuurgroep en het Platform.³¹ De experimenten werden in 2004 geëvalueerd.³²

Goede wil

Ondanks het feit dat media-educatie, als gezegd, niet werd geïntegreerd in de formele doelstellingen van het onderwijs, maakt op een aantal scholen media-educatie wel deel uit van het lessenpakket. Meer dan van (overheids)beleid is dat echter het resultaat van jarenlange inzet en passie van individuele docenten en van een bredere blik van individuele schooldirecties.

Op een enkele school na, zijn het vooral instellingen binnen de cultuursector die het onderwerp hebben opgepakt. Zo waren het vrijwel uitsluitend culturele instellingen die reageerden op de uitnodiging van de Stuurgroep Media-educatie om pilotprojecten te ontwikkelen voor media-educatie in het onderwijs.³³

Tot de grote instellingen die zich richten op media-educatie behoren onder meer de openbare bibliotheken. Deze hebben in hun ‘Virtuele Mediatheek’, die toegankelijk is voor leerlingen, docenten en biblio- of mediathecarissen, onder meer een doorlopende leerlijn media-educatie opgenomen. Deze is samengesteld uit alle in het veld beschikbare projecten, gerangschikt op schooltype en leerjaar.

Daarnaast is er Waag Society, van overheidswege het ‘expertisecentrum ict en culturele vakken’, dat zelf of in samenwerking met anderen, projecten heeft ontwikkeld als de Gouden @penstaart (een competitie voor de beste website en cd-rom), Monstermedia (over de geschiedenis en rol van media in de maatschappij) en Scratchworx (een onderwijsproject waarin leerlingen performances voorbereiden met beeld en geluid). Ook is er Cinekid, het multimediafestival voor kinderen dat onder

³⁰ In de Stuurgroep waren verschillende sectoren verenigd, van de omroep tot educatieve uitgeverijen en de bibliotheeksector. Van het Platform kon iedere instelling of persoon lid worden die zich bezighield met media-educatie en onderwijs. Het secretariaat voor zowel Stuurgroep als Platform werd gehuisvest bij de KPC-groep, een ‘innovatie-instituut’ voor het onderwijs.

³¹ De Stuurgroep publiceerde in 2003 een laatste notitie, *Advies Media-educatie 2003*. De aanbevelingen in dat advies werden niet overgenomen. Wel kreeg het Platform de financiële mogelijkheid de website te continueren.

³² *Rapportage Media-educatie 2004*, uitgevoerd door de KPC-groep.

³³ Daarentegen kwam er geen reactie van educatieve uitgeverijen, reden voor de Stuurgroep om in zijn *Advies Media-educatie 2003* te concluderen dat educatieve uitgeverijen klaarblijkelijk pas geïnteresseerd zijn in een onderwerp als het thema vervat is in kerndoelen en eindtermen.

meer tools laat ontwerpen voor kindermidiaprojecten. De Kijkradio, waarmee kinderen zelf op het internet radio kunnen maken, is daarvan een voorbeeld. Het Nederlands Instituut voor Filmeducatie heeft cd-roms als Kijken is Kunst en Mov(i)e Up uitgebracht, en Digital Playground laat jongeren op locatie korte filmpjes maken van culturele evenementen die daar plaatsvinden. Genoemde instellingen ontvangen hiervoor rijkssubsidie uit de Cultuurnota. Buiten het financieringskader van de Cultuurnota zijn er nog verschillende andere initiatieven op het terrein van media-educatie. Daaronder bijvoorbeeld De Kinderconsument, Reclame Rakkers (dat probeert kinderen en jongeren bewust te maken van de werking van reclame), Surf op Safe (een informatieve site van de overheid over veilig internetgebruik) en ThinkQuest (een jaarlijkse wedstrijd voor de beste scholierenwebsite). Ook de webkranten Kidstoday en Rebeltoday, voor basis- en voortgezet onderwijs, vallen hieronder.

In de sfeer van de omroep is er MediaMind, dat de Dag van de Media organiseert voor scholieren waar de winnaars van een televisierecensiewedstrijd een dag lang tijdens workshops een kijkje kunnen nemen in de keukens van het omroepbedrijf, en Mira Media, dat tot zeer recent activiteiten ontplooid op het gebied van multiculturele media-educatie.³⁴ Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid heeft uit al het audiovisueel materiaal dat het beheert, tot nu toe 10.000 uur geselecteerd voor

Kijkradio

‘Welkom bij Iris Radio. Vandaag hebben we de volgende onderwerpen voor je: geen zin in school, gezond snoep, en kat ontsnapt uit caravan.’ Met een vrolijke jingle gaat de nieuwsuitzending van Iris Radio van start. Presentator Freddy, een geanimeerde felgroene kikker, kondigt nieuwsitems en reclameboodschappen aan of stelt vragen aan de verslaggever. Radio Iris is een van de honderden uitzendingen op Kijkradio, een internetapplicatie waarmee kinderen een eigen radioprogramma met beeld en geluid kunnen maken. Voorkennis is niet vereist. Het enige wat je nodig hebt is een pc, een internetverbinding en een microfoon.

Kijkradio, een ontwerp van Marjolijn Ruyg, won in 2003 de Cinekid Prijsvraag Kids & Tools. Met deze wedstrijd probeert Cinekid het creëren van digitaal gereedschap voor kinderen te stimuleren. Kijkradio is een geslaagd voorbeeld van een laagdrempelige internetapplicatie, waarmee kinderen spelenderwijs mediaproducties leren maken. De achterliggende gedachte is dat kinderen door zelf nieuwsitems en reclameboodschappen te fabriceren, inzicht krijgen in de manier waarop media werken en beter in staat zijn professionele producties te beoordelen.

Meedoen met Kijkradio is eenvoudig. Je logt in op de Cinekid-website en volgt de aanwijzingen op het scherm. Met een paar muisklikken kies je een presentator, verzin je een naam voor je radiostation, selecteer je een jingle en creëer je een beeldmerk (de naam van je station in een lettertype en kleur naar keuze). Na een geluidstest kun je van start. Je bepaalt uit welke programmaonderdelen je uitzending bestaat, klikt vragen aan en spreekt tekstjes in. Er zijn verschillende rubrieken (wereldnieuws, sterke verhalen, vieze verhalen, reclameboodschap) die je zelf invult door uit een verzameling beschikbare teksten en vragen je eigen keuze te maken. Voor bijvoorbeeld een ‘diepte-interview’ kun je kiezen uit diverse kandidaten, zoals president Bush, koningin Beatrix of Frans Bauer, die je de door jou geschreven en uitgesproken teksten in de mond kunt leggen. Wie dat wil kan zijn programma laten bewaren op de website, zodat iedereen de uitzending kan opvragen.

Sinds Kijkradio online beschikbaar is via de website van Cinekid hebben honderden kinderen een eigen radio-uitzending samengesteld. Het aantal te bekijken items bedraagt inmiddels meer dan zestienduizend. Een voice traveler, waarmee kinderen elkaar realtime kunnen interviewen en en passant leren samen te werken bij het maken van mediaproducties, is in ontwikkeling.

www.kijkradio.nl of www.cinekid.nl/kijkradio

³⁴ Recent is MediaMind begonnen met een driedaagse cursus op scholen waarbij kinderen een radio-uitzending maken.

ontsluiting via het (toekomstige) museum en internet. In het kader van het project Teleblik krijgt het onderwijs, in een gesloten digitale omgeving, vrij toegang tot die audiovisuele bronnenbank. In samenwerking met Teleac/NOT ontwikkelt Beeld en Geluid een aantal generieke modules media-educatie.³⁵

Geringe effectiviteit

Zoals de Raad al concludeerde in het Mediadeel van het Cultuurnota-advies 2005-2008 kent het veld van media-educatieprojecten heel veel verschillende spelers. Rijk en groen, groot en klein: de initiatieven bestaan naast elkaar, worden gefinancierd uit verschillende bronnen en vinden elke keer het wiel opnieuw uit.³⁶ Bovendien laat hun effectiviteit te wensen over. Zowel uit de publicatie van Martine Brinkhuis, *Beeldhonger. Opvoeding en onderwijs in het mediatijdperk*³⁷ als uit de rapportage die de KPC-groep in 2004 heeft gemaakt van de zestien experimenten die door de Stuurgroep Media-educatie in 2001 en 2002 zijn gehonoreerd, blijkt dat media-educatieprojecten een zeer beperkt bereik hebben en geen continuïteit kennen. Zo varieerde het aantal gebruikers van de via de Stuurgroep ontwikkelde programma's van één tot honderd scholen en kregen de projecten zelden of nooit een vervolg na afloop van de periode waarvoor subsidie beschikbaar was.³⁸

Behalve door gebrekkige kennisoverdracht, geringe continuïteit en effectiviteit, kenmerkt de praktijk zich ook door het ontbreken van een duidelijke visie op hetgeen wordt ondernomen. Dat geldt eveneens voor de rijksoverheid. Deze heeft een wifelend beleid gevoerd met betrekking tot media-educatie. Gegeven de terughoudendheid van de zijde van de Onderwijsdirecties van het ministerie om media-educatie een formele plaats in het curriculum te geven, was de opdracht van het ministerie aan de Stuurgroep Media-educatie – om als breekijzer te fungeren richting het onderwijs - in zekere zin dan ook van meet af aan onmogelijk. Bovendien kregen behalve de Stuurgroep en het Platform ook verschillende andere initiatieven geld uit de Mediabegroting. Een samenhangende visie lag daaraan niet ten grondslag. Een dergelijke visie is evenwel noodzakelijk wil de potentie van media-educatie gerealiseerd worden.

³⁵ Met de opening van het museum, najaar 2006, starten daar ook drie educatieve workshops voor het onderwijs: 'Nieuws maken', 'Soap' en 'TV-taal', een interactieve beeldquiz over codes in de media.

³⁶ Uit *Naar een volwassen beleidsveld voor jeugd en media* (Nikken, Boorn, mei 2005) blijkt dat behalve uit de Cultuurnota en de Mediabegroting projecten ook gefinancierd worden uit de begroting van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (onder meer het Media Expertise Centrum) en Economische Zaken (onder meer De Kinderconsument en Surf op Safe).

³⁷ Uitgeverij De Balie, 2005.

³⁸ De reden die de respondenten aangaven voor de kleinschaligheid is dat projectleiders vaak de weg niet weten naar een uitgebreidere landelijke verspreiding, terwijl daarnaast ook gebrek aan tijd, geld, begeleiding en vraag uit het onderwijsveld een rol speelt.

5. Van media-educatie naar mediawijsheid

In een gemedialiseerde wereld waarin een ‘nieuwe burger’ zich niet alleen staande moet zien te houden, maar idealiter ook in staat moet zijn die wereld mede vorm te geven, is het nodig media-educatie opnieuw aan de orde te stellen. Het SCP is die mening eveneens toegedaan: ‘Het systematisch ontwikkelen van *competenties in het omgaan met media in den brede* is waar het overheidsbeleid nu voor staat.’³⁹ Het SCP komt tot deze conclusie nadat het heeft geconstateerd dat er qua media- en ict-gebruik scheidslijnen ontstaan tussen ‘jong en oud (commerciële versus publieke omroep; nieuwe versus oude media) en tussen sociaal-economisch geïntegreerden (hoog opgeleid, werkend, goed inkomen) en minder goed geïntegreerden (laag opgeleid, werkloos, laag inkomen).’⁴⁰ Deze observatie maakt duidelijk dat de zogeheten ‘digitale kloof’, die eind jaren negentig werd gesignaleerd en aanleiding was voor minister van Boxtel van Grotestedenbeleid om het project Digitale Trapvelden te initiëren, inmiddels een ander gezicht heeft gekregen.⁴¹ Het gaat niet langer om bezit van of toegang tot moderne media – dat ligt nu voor vrijwel iedereen binnen bereik – maar om het grote verschil in de wijze waarop mensen daar gebruik van maken. Zoals het SCP signaleert, maken kansarme burgers op een beperkte manier gebruik van (digitale) media, terwijl de kansrijken ook de media kansrijk benutten. Waar de eerste groep media vooral inzet om zich te vermaken, gebruikt de tweede groep diezelfde media om kennis op te doen.⁴² Het verschil in mediagebruik zet zo de al bestaande sociale scheidslijnen nog scherper aan. De nadruk van de overheid op ‘de eigen verantwoordelijkheid van de burger’ die bovendien zelf zijn weg moet vinden door het informatieaanbod, verkleint die kloof of tweedeling niet. Hij lijkt hem eerder te vergroten.⁴³ Het grootste risico dat de medialisering met zich meebrengt, is dan ook dat wie niet mediawijs is, sneller maatschappelijk buitengesloten raakt.

Mediawijsheid: verbreding van kader, terrein en bereik

Het is met opzet dat de Raad niet langer de term media-educatie bezigt. Ook internationaal is media-educatie een begrip dat op zijn retour is, omdat het in de praktijk zowel te passief is (gericht op begrip en inzicht, meer dan op productie) als te defensief (media-educatie als bescherming tegen negatieve invloeden van de media).⁴⁴

³⁹ *Achter de schermen*, p. 259; cursivering SCP.

⁴⁰ Idem, p. 260 / 261.

⁴¹ Digitale Trapvelden werden in 2000 gelanceerd om bewoners van ‘aandachtswijken’ in grote steden op laagdrempelige locaties in contact te brengen met ict. Eind 2004 werd het project afgerond.

⁴² Jan Streyaert in een interview in *.nl.Tien jaar ict en samenleving*, omschrijft die tweede reactie als ‘strategisch informatiegedrag’. Daarnaast onderscheidt hij nog ‘operationeel’ en ‘tactisch’ informatiegedrag.

⁴³ In *Achter de schermen* wordt met cijfers duidelijk gemaakt dat het gebruik van informatiemogelijkheden van nieuwe media sterk polariseert.

⁴⁴ Zie onder andere *Report on Media Literacy and Image Education in Ireland, Netherlands, UK*.

Bovendien heeft het een te sterke focus op formeel onderwijs en is het (daarmee) meer aanbod- dan vraaggericht. Het steeds meer gebezigde 'mediageletterdheid' voldoet beter, maar heeft vanwege zijn talige associaties niet de voorkeur van de Raad. Vandaar dat de Raad spreekt van 'mediawijsheid', hetgeen hij, als ideaalbeeld, als volgt definieert:

Mediawijsheid duidt op het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld.

Deze definitie legt de noodzaak en het doel van mediawijsheid niet in de omgang met de media zelf, maar in het kunnen participeren in het maatschappelijk proces. Bij media-educatie zoals dat tot dusver heeft vorm gekregen in beleid, onderwijs en culturele praktijken gaat het om het aanleren van vaardigheden ten einde afzonderlijke media(producten) te kunnen begrijpen en benutten. Bij mediawijsheid gaat het echter om begrip van het gemedialiseerde karakter van de samenleving als zodanig – opdat men in die wereld actief kan opereren. De termen mediawijsheid en media-educatie sluiten elkaar daarbij niet uit, integendeel: door zijn ruimere scope sluit mediawijsheid media-educatie in: media-educatie als proces van kennisoverdracht dat leidt tot competenties die gezamenlijk tot wijsheid kunnen leiden. Ook de uitgebreide definitie die Unesco in 1999 gaf van media-educatie is in het begrip mediawijsheid terug te vinden.⁴⁵

De verbreding van het perspectief leidt tevens tot een verbreding van het terrein waarop mediawijsheid aan de orde is. Als het gaat om het versterken van de actieve participatie van mensen – van onderop – is mediawijsheid een voorwaarde op willekeurig welk terrein waar media worden ingezet, ook op terreinen als zorg, politiek of zelfs veiligheid en huisvesting. Steeds vaker worden hedendaagse media gebruikt om de samenwerking te faciliteren tussen woningbouwverenigingen en buurtbewoners, ter verbetering van de directe leefomgeving.

Daarnaast betreft het ruimere perspectief ook het bereik: het omsluit meer groepen in de samenleving dan de kinderen en de jeugd waarop het merendeel van de huidige initiatieven zijn gericht (meestal via het onderwijs). Ook buurtbewoners die

⁴⁵ Voluit luidt die definitie: Media-educatie 1. heeft betrekking op alle communicatiemedia en omvat tekst, grafische elementen, geluid, stilstaand en bewegend beeld., die via technologische middelen wordt overgedragen; 2. stelt mensen in staat de communicatiemiddelen die in hun samenleving gebruikt worden en de werking daarvan te leren begrijpen en vaardigheden te verwerven in het gebruik van deze media om met anderen te communiceren; 3. zorgt ervoor dat mensen leren hoe zij media 'teksten' kunnen analyseren, kritisch kunnen reflecteren en creëren; 4. de bronnen kunnen identificeren, evenals hun politiek, sociale, commerciële en/of culturele belang, en hun context; 5. de boodschappen en waarden die media overdragen kunnen interpreteren; 6. de geschikte media selecteren om hun eigen boodschappen of verhalen te communiceren en hun doelgroep te bereiken; 7. toegang krijgen of vragen tot media voor zowel receptie als productie. (Unesco, *Education for the Media and the Digital Age*, 1999)

alternatieven willen aandragen voor de stedenbouwkundige plannen van de gemeente of muziekliefhebbers die een lokaal internetpopstation willen beginnen, zouden daartoe toegerust moeten kunnen worden. Als mensen wijzer met media om kunnen gaan, media beter kunnen gebruiken om greep te krijgen op en vorm te geven aan hun leven, nemen zij ook meer deel aan het maatschappelijk proces.

Kennis, vaardigheden, mentaliteit

Ofschoon het gezegde anders luidt, heeft niemand de wijsheid in pacht. Wijsheid is geen bezit maar een doel waarnaar gestreefd kan worden, een proces dat nooit is afgerond. Datzelfde geldt voor mediawijsheid. Het is bovendien een begrip dat niet in alle contexten en voor alle groepen hetzelfde betekent. Verschillen in mediagebruik zullen dan ook blijven bestaan; niet iedereen zal en hoeft even mediawijs te zijn.

Onderverdeeld in kennis, vaardigheden en mentaliteit valt mediawijsheid uiteen in verschillende competenties. Bij kennis gaat het in de eerste plaats om de kennis die nodig is om mediaboodschappen te kunnen interpreteren, het besef dat media-inhouden (retorisch) geconstrueerd zijn en het vermogen te achterhalen door welke belangen of waardesystemen deze worden gestuurd ('wie is de afzender', 'wat zijn diens belangen'). Behalve om het analyseren en contextualiseren van mediaboodschappen ('hoe verhoudt deze boodschap zich tot andere opvattingen'), gaat het er vervolgens ook om er op te kunnen reflecteren en

Villa Bredero

In Amsterdam-Noord ligt het Shell-terrein. Een groot gedeelte van het gebied aan het IJ is door Shell aan de gemeente Amsterdam verkocht die er een 'compacte stadswijk' wil ontwikkelen. Het Bredero College ligt er vlak naast en krijgt op termijn wellicht nieuwbouw op het terrein. Via het project Villa Bredero, dat in september 2005 voor drie jaar van start gaat, is de school nauw betrokken bij de ontwikkeling van het voormalige Shell-terrein.

Villa Bredero is een onderzoeks- en kenniscentrum dat wordt gerund door leerlingen en dat gevraagd en ongevraagd advies geeft over maatschappelijke vraagstukken met betrekking tot de ontwikkeling van het terrein. Daarnaast wordt een spreekuur ingesteld voor buurtbewoners en kent het een documentatiecentrum en een archief. Leerlingen doen onderzoek, schrijven rapporten en maken buurtjournaals, die via internet en dvd verspreid worden en ook te zien zijn in buurthuizen en het stadsdeelkantoor. Zij kunnen in opdracht van de projectontwikkelaars en het stadsdeel een inventarisatie maken van de wensen en grieven van de bewoners van de achterstandswijk die vlak achter het Shell-terrein ligt, om te zien of ook zij baat kunnen hebben bij de herinrichting van het terrein. Maar zij kunnen ook milieuvraagstukken aansnijden en bijvoorbeeld onderzoeken hoe wordt omgegaan met de vervuilde grond en wat de hoogbouw betekent voor de windturbulentie. Ook vragen over winkelveorzieningen en voorzieningen voor gezondheidszorg kunnen aan de orde komen. Het is aan de leerlingen om opdrachten te bedenken, te werven en uit te voeren, om contact te onderhouden met betrokkenen en om zorg te dragen voor publiciteit - onder meer via de website van Villa Bredero waar zij verantwoordelijk voor zijn. De leerlingen uit 4 vwo die Villa Bredero als keuzevak hebben gekozen en er, dankzij een vrijstelling van het ministerie van Onderwijs, ook eindexamen in mogen doen, sturen daarbij ook andere leerlingen van de school aan. Zo nemen leerlingen uit 3 vmbo-t de buurtjournaals op, maar zijn het de keuzevakleerlingen die de redactie vormen en hun medescholieren technisch en inhoudelijk aansturen.

Met ondersteuning door een docent-begeleider werken de leerlingen in groepjes aan hun opdrachten. Waar mogelijk stemmen docenten van het Bredero College de inhoud van de verschillende schoolvakken af op het project: voor het vak aardrijkskunde brengen leerlingen het terrein in kaart, bij handenarbeid werken zij aan maquettes en bij Nederlands schrijven ze publiciteitsmateriaal.

Zowel fysiek als virtueel heeft Villa Bredero een eigen gebouw. Virtueel bestaat dat uit een digitale omgeving waarin elke leerling zijn eigen kamer heeft (om zijn eigen documenten en portfolio te beheren), maar waar ook werkgroepuimtes zijn waar de leerlingen in groepjes samenwerken aan hun onderzoeksvragen. Leerlingen vormen de directie van Villa Bredero, en samen met de projectleider en de directeur van de school vormen zij ook het bestuur ervan.

www.villabredero.nl (vanaf september 2005)

er conclusies aan te kunnen verbinden. Tot slot gaat het bij kennis ook om het bewustzijn van de plaats en rol van de media in het persoonlijke en maatschappelijke leven. Idealiter hoort daar ook inzicht bij in het historisch kader waarbinnen de ontwikkeling van de verschillende vormen van communicatie heeft plaatsgevonden. Om actief deel te kunnen nemen aan de maatschappelijke communicatie, moeten mensen (technische) *vaardigheden* hebben: mensen moeten kunnen kijken, kunnen kiezen en knoppen kunnen bedienen. Zo moet men van informatie niet alleen weten waar deze te vinden is, maar tevens hoe men de mate van betrouwbaarheid ervan bepaalt en vervolgens hoe men de informatie gebruikt. Van groot belang is ook dat men media waar mogelijk niet alleen passief maar ook actief gebruikt; dat men niet alleen consumeert maar ook produceert. Door zelf media-inhouden te maken, heeft men niet alleen meer deel aan het maatschappelijk proces maar begrijpt men ook de werking van media beter.

Naast kennis (inhoud) en vaardigheden (techniek) is ook *mentaliteit* een wezenlijk onderdeel van mediawijsheid: het besef van de houding waarmee men gebruik maakt van media. Welke houding dat is, kan per gebruiker verschillen - actief, passief, kritisch, goedgelovig, enthousiast of cynisch - zoals ook de waardensystemen van gebruikers verschillen. Als mensen behalve passief ook actief participeren en zelf media produceren, zouden ze zich daarnaast bewust moeten zijn van de effecten van hun handelen binnen het domein van de media, en moeten ze daarvoor hun verantwoordelijkheid nemen. Participatie in communicatievormen, van welke aard deze ook zijn, is niet vrijblijvend maar schept verplichtingen. Men moet met andere woorden weten wat men doet als men adressen van pedofielen op het internet plaatst of vanuit zijn huiskamer een webcam op de straat richt.

Bovenstaande onderverdeling bestaat uiteraard alleen op papier. Het gaat immers altijd om de samenhang van de drie aspecten. Zelfs op het niveau waarop mediagebruikers het onderscheid moeten maken tussen welke media-informatie voor hen meer en welke voor hen minder waardevol is, spelen die drie elementen een rol: het veronderstelt een kritische houding (mentaliteit), al dan niet aanwezige voorkennis van de onderhavige materie (kennis) en het controleren of verifiëren van de aangeboden informatie (vaardigheden). De drie aspecten zijn complementair. Zonder vaardigheden blijft kennis abstract, zonder mentaliteit kunnen kennis en vaardigheden in maatschappelijke opzicht ongewenste effecten sorteren. De drie aspecten roepen elkaar ook op. Zo leert de ervaring dat als wijkbewoners zelf websites bouwen (vaardigheden), zij veel meer inzicht krijgen in de problematiek rond digitale veiligheid, betrouwbaarheid of privacy (kennis) en ontdekken dat een constructieve bijdrage aan een discussie ook daadwerkelijk effect kan hebben (mentaliteit).

Als gezegd betekent mediawijsheid niet voor iedereen en in alle contexten hetzelfde. Het is van groot belang te differentiëren. Zo zijn in de zorgsector burgers mediawijs wanneer ze de herkomst en betrouwbaarheid van informatie op het internet kunnen achterhalen en deze kennis vervolgens op een verantwoorde manier kunnen inzetten ten bate van hun eigen gezondheid of kunnen gebruiken in hun contacten met medische instanties. Ook moeten zij mediawijs zijn als zij een website maken voor

hun patiëntenvereniging. Niet alleen moeten ze dan de beschikking hebben over relevante software en de vaardigheden om ermee om te gaan, maar ze zouden zich ook de journalistieke mores eigen moeten maken van hoor en wederhoor, en zich moeten realiseren wat de effecten zijn van de woord- en beeldkeuzes die ze maken in het ontwerp van de site.

Gaat het echter om jongeren die een documentaire over hun eigen leven willen maken, dan zijn gedeeltelijk andere mediacompetenties in het geding: weten hoe verhalen gemaakt kunnen worden, kunnen onderscheiden van feit, fictie en mening, begrijpen waar de suggestieve kracht van beelden in schuilt. Bovendien moeten de jongeren kunnen omgaan met camera's, geluidsrecorders en montageprogramma's, bedenken waar ze hun film willen vertonen en inschatten welke invloed de context van de vertoning heeft op (het effect van) de inhoud.

6. Implicaties voor de praktijk

De ontwikkelingen rond medialisering en het veranderend burgerschap gaven aanleiding tot een verbreding van het perspectief op wat voorheen media-educatie werd genoemd. De geschetste perspectiefferruiming moet vervolgens zijn weerslag krijgen in de praktijk. Niet dat wat nu in de praktijk gebeurt geen waarde heeft. Maar binnen een nieuw kader kunnen andere accenten worden gelegd en nieuwe initiatieven ontplooid, en kan ook meer samenhang ontstaan. De verschuiving van educatie naar wijsheid, van jongeren naar burgers en van het onderwijs naar tal van andere velden van het maatschappelijke leven, brengt bovendien projecten binnen het blikveld die zich voorheen ver buiten het terrein van media-educatie bevonden. Dit betreft vooral projecten op het terrein van ict en samenleving die in de loop der jaren vanuit de rijksoverheid zijn geïnitieerd of, in het kader van die maatregelen en regelingen, door het veld zijn gerealiseerd. Daarbij gaat het onder meer om de al eerder genoemde Digitale Trapvelden, maar ook vallen er verschillende projecten onder die subsidie kregen in het kader van de regelingen Digitale Broedplaatsen (ontwikkeling van innovatieve ict-toepassingen voor het sociale domein) en Digitale Pioniers (stimulering vernieuwende publieke content).⁴⁶

Bij het zoeken naar nieuwe accenten binnen dat verbrede kader dient meegenomen te worden dat principes van connectiviteit en convergentie niet beperkt blijven tot de techniek. Deze tekenen ook de ontwikkeling van bredere maatschappelijke processen en organisatievormen. Ook de Raad heeft in zijn advies *eCultuur* al gewezen op het belang van crossovers, onder meer tussen kunst en maatschappij, en tussen school, vrije tijd en de culturele sector. De netwerkgedachte, die in feite de kern of grondstructuur uitmaakt van de informatiesamenleving, komt steeds centraler te staan.

⁴⁶ Eind 2004 liepen alle genoemde regelingen en projecten af. In *.nl. Tien jaar ict en samenleving* wordt de geschiedenis van de overheidsbemoediging met ict en samenleving beschreven en worden de verschillende projecten geëvalueerd.

Ook voor de uitwerking van beleid en praktijken op het terrein van mediawijsheid zou daarom de netwerkgedachte als uitgangspunt genomen moeten worden.

Die netwerkgedachte kan op verschillende manieren vorm krijgen, afhankelijk van het project in kwestie. Wat van belang is, is dat de verschillende expertises van betrokkenen goed op elkaar worden afgestemd. Welke betrokkenen dat zijn verschilt van project tot project. Er kunnen landelijke (publieke) organisaties betrokken zijn, die hun kennis, ervaring, financiële middelen en hun naam inzetten, maar ook instellingen werkzaam op lokaal niveau, zoals musea, archieven, lokale omroepen en bibliotheken. Het belang van lokale verbindingen – waarvan ook scholen deel uitmaken – wordt steeds groter. Door per project relevante partijen aan elkaar te koppelen, kan beter en effectiever aan de vraag worden voldaan en worden bovendien meerdere doelen tegelijk gediend. Behalve een inhoudelijke verdieping kan het immers ook een versterking betekenen van de sociale cohesie.

Tot slot is eveneens essentieel dat er meer ‘van onderop’ dan ‘van bovenaf’ wordt gewerkt. Het doel is immers actieve participatie van burgers in een gemedialiseerde wereld. Dit betekent dan ook dat activiteiten idealiter meer vraag- dan aanbodgestuurd zijn en bij voorkeur niet zozeer voor als mét de beoogde (doel)groepen worden gerealiseerd.⁴⁷

Mediawijsheid is een zaak voor iedereen. Overal waar media gemaakt of gebruikt worden, zou aandacht moeten zijn voor mediawijsheid. De implicaties van de hier gepresenteerde visie betreffen dan ook meerdere maatschappelijke en beleidsmatige sectoren. Bij wijze van voorbeeld wordt hier echter ingezoomd op de terreinen die nadrukkelijk tot het aandachtsgebied van de Raad voor Cultuur behoren. Daarbij wordt ook kort aandacht besteed aan de implicaties voor het onderwijs.

De mediasector

In zijn recente advies over het toekomstig mediabeleid (*De publieke omroep voorbij*) houdt de Raad een pleidooi voor een heldere afbakening van de publieke taak in het mediadomein. Van de verschillende functies die media vervullen, ligt er een publieke verantwoordelijkheid voor nieuwsvoorziening, opinievorming, kunst en cultuur. Via welke media deze publieke functies vorm krijgen (tv, radio, internet, telefonie) is, aldus de Raad, aan een nieuw in het leven te roepen ‘publieke media-organisatie’. Ook de versterking van mediawijsheid is een taak van deze organisatie. Dit kan onder meer gerealiseerd worden doordat de publieke media ‘voorbeeldig gedrag’ (moeten) vertonen. Dat betekent dat programma’s (of content) van de publieke media-organisatie ijkpunten moeten zijn ten aanzien van betrouwbaarheid, pluriformiteit, toegankelijkheid, kwaliteit en transparantie.⁴⁸ Publieke mediaproducten moeten hun

⁴⁷ Overigens kan aanbod ook vraag genereren. Mensen weten vaak niet welke vragen ze hebben; aanbod kan mensen helpen hun vragen te ontdekken. Voorwaarde is wel dat projecten zo zijn ingericht dat inbreng van gebruikers er onlosmakelijk deel van uitmaakt.

⁴⁸ Vergelijk *Focus op functies* van de WRR.

gebruikers, kijkers en lezers de mogelijkheid bieden of zelfs uitdagen om de gepresenteerde informatie in haar context te plaatsen en te verbinden of te confronteren met andere informatie en media-uitingen; daarnaast moeten de producten tot reflectie uitnodigen of het reflectief vermogen van zijn publiek ondersteunen. Dé waarheid bestaat niet meer, maar men kan mensen wel zo mediawijs maken dat ze beter overweg kunnen met die inherente onzekerheid.

Behalve dat zij voorbeeldige content levert, kan de publieke media-organisatie (of, op kortere termijn, de Publieke Omroep) het nieuwe maatschappelijk middenveld ook *tools* aanreiken waarmee burgers actiever kunnen deelnemen aan de samenleving. Naast 'verhalenvertellers' zouden publieke media-organisaties dan ook steeds meer 'docent' of 'begeleider' moeten worden. Gegeven de toenemende nadruk op interactiviteit en communicatie met het publiek, is de stap naar het ten dienste stellen van de kennis en vaardigheden van professionele mediabeoefenaren kleiner dan wellicht lijkt. Als voorbeeld in kwestie kan het internetpopstation 3voor12 van de VPRO dienen, dat zijn naam en zijn technische kennis levert aan lokale popinitiatieven die nieuwe manieren zoeken om hun publiek te bereiken. Zo reflecteert 3voor12 niet alleen zelf op de hedendaagse popcultuur, maar faciliteert het ook anderen dat te doen.

Zoals eerder gezegd is het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid omwille van het audiovisuele archief dat het beheert en de kennis en missie die het

Het Geheugen van Oost

'De wijk in' luidde de opdracht die het Amsterdams Historisch Museum zich een paar jaar geleden stelde. De instelling voelde de noodzaak Amsterdammers meer te betrekken bij het museum en wilde meer aandacht schenken aan de recente geschiedenis van de stad. Als eerste project koos zij voor een grondige verkenning van Oost-Watergraafsmeer. Met de tentoonstelling *Oost, Amsterdamse buurt* wilde het museum een beeld schetsen van de geschiedenis van dit stadsdeel, dat zich ontwikkelde van een negentiende-eeuwse arbeidersbuurt tot een hedendaagse multiculturele stadsvernieuwingswijk.

Ter voorbereiding gingen museummedewerkers op pad om herinneringen en verhalen van bewoners op te tekenen en objecten te verzamelen voor de collectie. Een beperkt aantal verhalen kreeg een plaats in de tentoonstelling. Om ook alle andere verhalen te kunnen bewaren ontwikkelde het museum in samenwerking met het digitale trapveldje Buurtonline Het Geheugen van Oost, een website met persoonlijke verhalen en foto's over het alledaagse leven in de verschillende buurten van Amsterdam-Oost. De website was zo'n succes dat hij na afloop van de tentoonstelling is blijven bestaan.

Iedereen kan meedoen met Het Geheugen van Oost, door herinneringen aan te dragen en foto's in te leveren. Speciaal opgeleide vrijwilligers schrijven de verhalen op en voegen deze toe aan de website. Wie inlogt op de site kan op goed geluk verhalen aanklikken, maar ook doelgericht zoeken naar teksten die te maken hebben met een bepaalde buurt of straat. Bovendien staan bij elke bijdrage verwijzingen naar soortgelijke herinneringen en verhalen over hetzelfde onderwerp. Welk trefwoord je ook intypt, de zoekmachine diept bijna altijd iets aardigs op. 'Patat' bijvoorbeeld levert twee treffers op. Iemand uit de Indische Buurt memoreert hoe hij in de jaren zestig voor 75 cent een zak patat kon kopen voor het hele gezin. 'Lucks de beste kroket van Oost' luidde de reclamekreet van de winkel die hij zich herinnert. Veel teksten leveren reacties op van anderen, die het oorspronkelijke verhaal aanvullen, corrigeren of actualiseren. Zo blijft de collectie groeien en werkt de website als een virtueel buurtcafé waar bezoekers nieuwtjes en tips uitwisselen over vroeger en nu.

In 2003 werd de website van Het Geheugen van Oost uitgeroepen tot Beste project van een Trapveld, omdat het project erin slaagt de sociale cohesie in de wijk te verbeteren. De jury waardeerde het project als 'geslaagde samenkomst van de menselijke herinnering en het gebruik van nieuwe media om deze ervaringen op te tekenen en te verspreiden.' De website geldt bovendien als een goed voorbeeld van de manier waarop een professionele culturele instelling haar bereik en haar draagvlak kan uitbreiden. Sinds de beleidsomslag heeft het museum een meer divers aanbod en spreekt het ook een gevarieerder publiek aan.

Het succes van Het Geheugen van Oost heeft ertoe geleid dat het initiatief inmiddels navolging heeft gekregen. Naast Het Geheugen van West is ook een start gemaakt met Het Geheugen van Almere.

www.geheugenvanoost.nl

heeft, van groot belang voor projecten op het gebied van mediawijsheid. Het is goed dat de instelling haar eerdere ambitie heeft opgegeven om het centrale instituut voor media-educatie te worden. Zij concentreert zich nu nadrukkelijk op het ontsluiten van audiovisueel materiaal (en het toevoegen van metadata), en laat het vervolg ervan voornamelijk aan anderen over. Ook Beeld en Geluid heeft zijn plaats in een netwerk. Door bovendien ruimte te bieden aan de input van de gebruiker - die zijn eigen beelden en geluiden aan de databank van het museum kan toevoegen - tracht het museum de balans te verschuiven van aanbod naar vraag. Helaas kunnen diezelfde gebruikers nog geen materiaal downloaden uit de Bronnenbank in verband met gecompliceerde copyright-afspraken. Een buurtvereniging heeft daarmee niet de mogelijkheid iets te doen met een televisieprogramma dat gemaakt is over het toenemende geweld in haar wijk. In het kader van mediawijsheid is dat een grote beperking en een die vraagt om nader onderzoek.

Een belangrijke taak is ook weggelegd voor de regionale, en in het bijzonder de (grotere) lokale omroepen. Meer nog dan de landelijke media-organisaties staan zij dicht bij de alledaagse praktijk waarin mensen mediawijs moeten worden. Weinig ligt dan ook meer voor de hand dan dat zij in samenspraak met lokale partners als culturele instellingen, bibliotheken, centra voor de kunsten en scholen, hun kwaliteiten ten nutte maken door mensen of groepen te begeleiden, of te faciliteren, die hun eigen media(content) willen maken – en dat niet alleen met betrekking tot techniek, maar ook met betrekking tot inhoud en mentaliteit.. Ten aanzien van hun eigen werk gelden uiteraard dezelfde verwachtingen als de verwachtingen die ten aanzien van de producten van de landelijke media zijn geformuleerd: het versterken van de mediawijsheid van hun afnemers.

Op grond van de hierboven uiteengezette visie zet de Raad vraagtekens bij een plan dat op instigatie van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn wordt ontwikkeld en dat de oprichting beoogt van een apart instituut voor jeugd en media (het Jeugd en Media Instituut, JMI). In het plan, 'Naar een volwassen beleidsveld voor jeugd en media', schrijven de initiatiefnemers dat het veld van jeugd en media zowel beleidsmatig als in de uitvoering versnipperd is en daardoor weinig effectief. Daarom wordt de oprichting voorgesteld van een centraal kennis- en expertise-instituut dat borg staat voor betrouwbaarheid en kwaliteit en dat de versnippering tegengaat door alle projecten en instellingen op het terrein van jeugd en media aan zich te binden en mogelijk zelfs te laten fuseren. Het instituut richt zich in de visie van de opstellers van het plan op drie doelgroepen: opvoeders, die ondersteuning, informatie en overzicht behoeven, media-aanbieders, die gebaat zijn bij een 'gids' die hen steunt in het verbeteren van hun aanbod en hun imago, en de overheid, die actuele en gestructureerde informatie nodig heeft over jeugd en mediagebruik om haar beleid te kunnen bepalen. Wil het JMI organisatorisch en bestuurlijk gerealiseerd kunnen worden, is het, aldus het plan, een voorwaarde dat de overheid haar geldstromen rationaliseert en kanaliseert naar het instituut.

Ofschoon het plan niet in alle opzichten even duidelijk is, acht de Raad het voorstel om te komen tot een centraal instituut voor jeugd en media onhaalbaar en onwenselijk. Onhaalbaar omdat uit het overzicht van betrokkenen, dat aan het plan is toegevoegd, duidelijk wordt dat de betrokkenheid van de verschillende partijen sterk uiteenloopt en over het algemeen weinig verregaand is. Onwenselijk onder meer omdat het voorstel sterk leunt op het perspectief van bezorgde ouders en opvoeders en kinderen eerder ziet als betrekkelijk weerloze consumenten dan als actieve of potentiële producenten van media-inhouden. Vanzelfsprekend begrijpt de Raad de zorg die ook door de politiek is geuit over mogelijke ongewenste of zelfs schadelijke aspecten van media voor jonge kinderen. Een speciaal beleidsterrein en een apart expertisecentrum voor jeugd en media is daarop volgens de Raad echter niet het juiste antwoord. De functie om kinderen te beschermen en hen en hun opvoeders te informeren over gewenste en ongewenste media-invloeden wordt in de ogen van de Raad al redelijk vervuld door verschillende bestaande initiatieven en instellingen – onder meer door De Kinderconsument en Reclame Rakkers, en met name door het NICAM (Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisuele Media), dat een taak vervult waarvoor de rijksoverheid terecht verantwoordelijkheid draagt. Meer ten principale meent de Raad echter dat het er minder om gaat kinderen te beschermen tegen kwalijke media-invloeden dan om hen (en hun ouders) sterker te maken in hun gebruik van die media. Mede daarom verwacht de Raad meer effect van zijn aanbeveling met betrekking tot mediacoaches (zie hieronder) en van de aanbeveling, gedaan in zijn advies *De publieke omroep voorbij*, dat er vanuit de publieke media-organisatie speciale aandacht moet zijn voor kinderen.

Een tweede principieel argument tegen de vorming van het genoemde instituut is dat het met de rug naar de toekomst lijkt te worden gepositioneerd. Als gevolg van zijn centralistische uitgangspunt - het JMI als een centrale bundeling van kennis, functies en praktijken - druist het voorstel namelijk in tegen de huidige technologische en maatschappelijke ontwikkelingen. Die benadrukken immers juist het belang van de decentralisatie van kennis en verantwoordelijkheden, de noodzaak van het ontwikkelen en versterken van netwerken van steeds wisselende samenstelling, de kracht van diversiteit en het belang van onderlinge uitwisseling van autonome spelers in het veld. Het is om deze redenen dat de Raad geen voorstander is van een Jeugd en Media Instituut.

Onderwijs

Het onderwijs mag dan in het verruimde perspectief van de Raad niet langer de enige speler op het veld van de mediawijsheid zijn, een belangrijke speler blijft het wel. Alleen is het niet langer in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van het onderwijs om de maatschappij mediawijs te maken. Zoals al eerder geconstateerd, heeft de praktijk van de afgelopen decennia laten zien dat met hoeveel zorg en passie individuele docenten zich ook met het onderwerp inlieten, media-educatie in het onderwijs weinig vaste grond onder de voeten heeft gekregen. Het feit dat het onderwerp op zijn best versleuteld in de eindtermen en kerndoelen is opgenomen, is

daar in belangrijke mate debet aan. Alsnog een pleidooi houden voor de introductie van een vak mediawijsheid in het curriculum van de verschillende onderwijslagen, acht de Raad evenwel weinig zinvol. Noch de introductie van een nieuw vak noch het in detail beschrijven van kerndoelen en eindtermen past in de huidige trend waarin dergelijke doelen alleen in zeer brede termen worden omschreven opdat scholen meer ruimte krijgen om er hun eigen invulling aan te geven. Niets doen is echter evenmin een optie, aangezien de kinderen en jongeren van nu de gemedialiseerde wereld van morgen zullen vormgeven. Technische vaardigheden zijn daarbij minder van belang – tenslotte zijn scholieren op dat vlak hun docenten vaak ver vooruit – maar met name op het gebied van (historische en esthetische) kennis en mentaliteit (hoe en waartoe gebruikt men media) valt er voor hen nog wel het een en ander op te steken.⁴⁹

Daarvoor geldt echter niet één manier of methode – al was het maar omdat daarvoor de verschillen tussen schoolniveaus, typen en zelfs individuele scholen te groot zijn. Gegeven het belang van mediawijsheid voor de invulling van modern burgerschap, ligt het voor de hand aspecten van mediawijsheid in te passen in (de uitvoering van) de algemene doelen voor het burgerschapsonderwijs, ten behoeve waarvan de Tweede Kamer recentelijk wetswijzigingen heeft goedgekeurd die het onderwijs verplichten actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen.

In zoverre scholen deel uitmaken van lokale netwerken en in de wetenschap dat kinderen en jongeren niet alleen op school en van leraren leren, is het cruciaal om gebruik te maken van bestaande en nieuwe samenwerkingsverbanden. Scholen hoeven niet alle kennis en vaardigheden in huis te hebben; ze kunnen die ook tijdelijk in huis halen of er de deur voor uitgaan. Gedeeltelijk gebeurt dit al, onder meer in de samenwerking van scholen met bibliotheken (via de schoolmediatheek en de Virtuele Mediatheek) en in het kader van cultuureducatie, maar uitgangspunt van het dominante leerconcept is het nog niet.

Het belang van verbindingen met buitenschoolse organisaties laat overigens onverlet dat de school en de docenten zelf goed onderlegd moeten zijn. De beschreven kennis-, vaardigheden- en mentaliteitscriteria met het oog op de ontwikkeling van mediawijsheid vragen om een verdieping die niet alleen van buiten de school kan komen. Het belang van bijvoorbeeld ckv-onderwijs, Nederlands en maatschappijleer is in dezen dan ook zeer groot.

Daarnaast meent de Raad, mede op grond van ervaringen die in het onderwijs zijn opgedaan met de implementatie van ict, dat scholen gestimuleerd zouden moeten

⁴⁹ De Raad vindt het in dat kader vreemd dat de overheid inzet op het ‘computertijbewijs’, dat door de Europese commissie is aanbevolen en vormt krijgt in een doorlopende leerlijn die onder de naam ‘Toets-it’ loopt van groep 5 van het basisonderwijs tot leerjaar 5 van het voortgezet onderwijs. Zoals uit een onderzoek van het SCP enige jaren geleden al bleek (*Van huis uit digitaal*), voegt het formele onderwijs weinig toe aan de technische vaardigheden die kinderen hebben met internet en andere media. Het SCP werkt in samenwerking met het Rathenau-instituut op dit moment aan een vervolg op genoemde studie. Een verslag van een eerste bijeenkomst is gepubliceerd onder de titel *De digitale generatie. Een blik op de toekomst van de informatiesamenleving via de eerste generatie die is opgegroeid met ICT* (mei 2005).

worden ‘mediacoaches’ aan te stellen. Net als in de beste gevallen de ict-coördinator dat deed, of nu de coördinatoren van de cultuurprofielscholen, draagt de mediacoach zorg voor continuïteit, ontwikkelt hij projecten met buitenschoolse partners en biedt hij begeleiding en inspiratie bij het mediaonderwijs op de eigen school. In principe heeft een dergelijke mediacoach een eerstegraads hbo of universitaire opleiding (vergelijkbaar bijvoorbeeld met de opleiding voor kunstcoördinator), al hoeft niet uitgesloten te worden dat bijvoorbeeld de mediathecaris van de school de functie van mediacoach op zich neemt. Ook zouden mediacoaches vanuit genoemde netwerkverbanden waar scholen in participeren kunnen worden aangezocht.

Op scholen hoeft de bevordering van mediawijsheid geen apart vak te zijn. Bij de pabo’s en andere lerarenopleidingen ligt dat anders. Juist daar zou mediawijsheid een essentieel onderdeel moeten zijn van het curriculum – hoe kunnen de toekomstige docenten anders hun toekomstige leerlingen begeleiden?

Culturele instellingen

Zoals in hoofdstuk 4 duidelijk werd, hebben vooral culturele instellingen zich actief betoond in het ontwikkelen van media-educatieve activiteiten. Deze waren in hoofdzaak gericht op kinderen en jongeren, binnen en buiten school. De goede initiatieven niet te na gesproken, wordt dat aanbod als geheel bovendien gekenmerkt door gebrekkige kennisoverdracht, geringe continuïteit en effectiviteit en het ontbreken van een visie.

In de verbrede visie van de Raad doen meer culturele instellingen aan de bevordering van mediawijsheid dan alleen de organisaties die nadrukkelijk media-educatie als kerntaak opvoeren. Zo zijn er instellingen als Waag Society die met projecten als De Verhalentafel of het Register van de Dag van Gister (een verhalenzuil die een rondreis maakt langs openbare bibliotheken in Zuid-Holland) experimenteert met vormen om ook ouderen

3voor12 Lokaal

3voor12 is een multimediaal project van de VPRO over alternatieve popmuziek: een online popmagazine vol popnieuws, concertverslagen, recensies, columns en natuurlijk veel muziek. Begonnen als klein journalistiek initiatief in 1998, is 3voor12 inmiddels de merknaam voor alle producties van de VPRO over alternatieve popmuziek – of het nu op radio, internet, of digitale televisie is.

Sinds oktober 2003 kent 3voor12 ook lokale edities. Vanuit de gedachte dat de VPRO als landelijke omroep niet alleen moet reflecteren op de samenleving, maar die samenleving ook kan helpen om dat zelf doen, bood 3voor12 zijn diensten aan in Den Haag, waar lokale poppodia nieuwe manieren zochten om in aanraking te komen met hun publiek. De VPRO bouwde een lege (!) site, leverde de tools en zorgde voor technische ondersteuning. Voor de redactionele invulling zorgden de Hagenaars. Pas na stevig intern beraad besloot de VPRO om naast kennis en inspiratie ook de eigen merknaam uit te lenen aan de lokale initiatieven: 3voor12 Lokaal. Inmiddels staan er negen versies van 3voor12 Lokaal online; er wordt nog gewerkt aan onder meer Friesland en Dordrecht. Via het netwerk van lokale 3voor12-sites, verspreid over het land, brengt het Nederlandse alternatieve popcircuit zichzelf in beeld. Dat kan met weinig middelen. In principe is een club van enthousiaste vrijwilligers met een computer en een goede internetaansluiting voldoende, al zijn een digitale fotocamera en een zekere mate van organisatie ‘een pré’, aldus de VPRO. Wel zijn er spelregels: er moeten afspraken gemaakt worden over wat wel en niet kan en mag op de site. Deze afspraken hebben vooral met copyrightkwesties te maken, maar ook met afstemming, zodat dezelfde artiest niet door meerdere 3voor12-redacties wordt benaderd. Ook na de initiële fase blijft de VPRO actief betrokken. Niet alleen biedt de omroep waar nodig technische en, indien gewenst, inhoudelijke ondersteuning, ook worden met een zekere regelmaat bijeenkomsten belegd voor alle lokale 3voor12-makers en hun Hilversumse collega’s. Het is in dat familiegevoel dat het succes van de formule schuilt.

3voor12.vpro.nl en 3voor12.vpro.nl/lokaal/

mediawijs te maken. Ook instellingen voor cultuureducatie, filmeducatie en leesbevordering leveren bouwstenen voor het kundig, actief en verantwoord omgaan met media, al is de overlap met mediawijsheid niet volledig omdat dát deel van cultuur- en filmeducatie bijvoorbeeld dat zich met artistieke verdieping bezighoudt, niet onder mediawijsheid te rangschikken is. In meer algemene zin geldt de hier gepresenteerde visie voor elke instelling die van media gebruik maakt om haar taak uit te voeren (door middel van onder meer websites, databanken of speciaal ontworpen games). Zoals de Raad al schreef in zijn advies *eCultuur* naderen de cultuur- en mediasectoren elkaar steeds meer.

Specifiek voor instellingen op het terrein van media-educatie impliceert de voorgestelde verbreding naar mediawijsheid dat zij zich meer dan nu zouden moeten richten op productie en mentaliteit. Of zij hun focus op kinderen en jongeren ook naar andere groepen willen verbreden, is aan hen. Wel zouden zij veel meer oog moeten hebben voor kennisdeling. Dat kan voorkomen dat iedereen steeds opnieuw het wiel uitvindt en dat de inhoudelijke ontwikkeling stukt. Dit laatste geldt overigens niet alleen voor genoemde instellingen, maar ook voor instellingen die zich al wel op het bredere terrein van mediawijsheid begeven. Op dezelfde manier geldt in den brede dat betrokkenen, om de continuïteit van een geslaagd project te bevorderen, al in een veel vroeger stadium zouden moeten nadenken over de vraag hoe het een succesvol project of projectresultaat een langer leven beschoren kan zijn. In zoverre instellingen voor deze projecten subsidie krijgen zou een aansporing daartoe in de subsidievoorwaarden kunnen worden opgenomen. Tevens zou via subsidie een premie kunnen worden gezet op kennisdeling en samenwerking.

Dit vraagt van instellingen wel een andere houding. Zoals ook al in het Raadsadvies over *eCultuur* naar voren is gebracht, zouden instellingen in plaats van naar binnen meer naar buiten gericht moeten zijn – zowel naar collega-instellingen (om kennis en ervaringen te kunnen delen) als naar hun gebruikers en de lokale netwerken waarvan ze deel (kunnen) uitmaken. Dat vergt een meer vraaggestuurde aanpak. Door van buitenaf naar de eigen expertise, collectie of producten te kijken, kan men beter aansluiten bij wat leeft. Actieve betrokkenheid van gebruikers bij de opzet en uitvoering van activiteiten moet worden versterkt, terwijl tegelijkertijd gestimuleerd zou moeten worden dat gebruikers onderling kennis en ervaring uitwisselen. Zo kan men bij het ontwerp van een online kinderkrant, zoals de bedenkers van *Kidstoday* en *Rebeltoday* dat deden, beter uitgaan van een communitymodel waarin de kinderen zelf de dienst uitmaken, dan van een top-downmodel waarin volwassenen bepalen wat wel en niet mag, wat wel of niet werkt of wat zinvol is. Versterken in plaats van beschermen of beleren.

Openbare bibliotheken

Voor openbare bibliotheken geldt hetzelfde. Ook voor hen bestaat de noodzaak zich meer naar buiten te richten, intensiever samen te werken met andere (lokale) partijen en meer oog te hebben voor de kracht van communities. Juist vanuit hun kerntaak burgers te ondersteunen bij het verwerven van en omgaan met informatie, vervullen

bibliotheken potentieel een zeer belangrijke functie bij het mediawijs maken van mensen. Door hun lage drempel en hun grote en diverse bereik, kunnen bibliotheken een cruciale rol spelen bij het dichten van de (nieuwe) digitale kloof. Bibliotheken beperken zich allang niet meer tot het uitlenen van boeken. Behalve cd's, cd-roms, dvd's en e-books bieden bibliotheken ook digitale databanken en websites aan, gecombineerd met de technologie om deze te raadplegen (pc's met internet, de bibliotheek op internet: bibliotheek.nl). Daarnaast bieden ze, als 'open leercentrum', doelgroepgerichte cursussen, trainingsmodules en faciliteiten aan om gebruikers te leren hun weg te vinden in het brede aanbod van informatiekanaalen. Niet toevallig waren veel openbare bibliotheken de thuisbasis van Digitale Trapvelden.⁵⁰ Naarmate informatiestromen complexer worden, wordt de rol van bibliotheken als betrouwbare bemiddelaar groter.⁵¹ Deze rol zou echter wel aangescherpt en uitgebouwd moeten worden, zowel fysiek als virtueel. Veel van de activiteiten die bibliotheken nu ondernemen om gebruikers te ondersteunen zijn namelijk gericht op het bijbrengen van vaardigheden, zoals de omgang met computers of het zoeken op internet. Het is echter ook van belang dat bibliotheken bemiddelen in betekenisgeving en contextualisering van informatie en, misschien nog wel belangrijker, dat ze mensen leren hoe ze dat zelf kunnen doen. Bibliotheken zouden zich meer dan nu moeten richten op begeleiding en ondersteuning, en zo burgers helpen zich te ontwikkelen tot competente en kritische mediagebruikers en -bespelers. Samenwerking met andere (lokale) partijen – het onderwijs, de cultuur- of erfgoedsector, het welzijnswezen of de media – is daarin een belangrijk element. Zo kunnen verschillende expertises elkaar aanvullen en versterken. Een dergelijke samenwerking kan virtueel vorm krijgen, zoals in Gouda waar bibliotheken samen met lokale musea en archieven hun informatie digitaal en samenhangend aanbieden, maar ook fysiek, zoals in Stein waar bibliotheek, gemeente en GGD een gezondheidstrefpunt hebben opgezet in de bibliotheek.⁵² Dat laatste voorbeeld onderstreept nog eens het belang van openbare bibliotheken als fysieke ontmoetingsplekken. Daarbij zou de fysieke bibliotheek niet alleen de plaats moeten zijn waar mensen media en informatie tot zich nemen, maar ook de plek waar zij deze zelf kunnen produceren, digitaal of anderszins: bibliotheken als *community media centers* en bibliothecarissen als mediacoaches. In het kader van het participierend burgerschap is het tevens van belang dat burgers in de gelegenheid worden gesteld met elkaar aan de slag te gaan, elkaar te scholen, te

⁵⁰ Naast de Digitale Trapvelden zijn met Seniorweb cursusprogramma's voor ouderen ontwikkeld rond onderwerpen als downloaden, e-mailen en internetbankieren. Voor ouders van jonge kinderen zijn samen met Surf op Safe modules ontwikkeld rond het internetgedrag van kinderen en jongeren.

⁵¹ Dit was ook al de inzet van het Raadsadvies *Cyberpolis: de elektronische toegang tot overheidsinformatie* uit 2001.

⁵² Ook in het virtuele kennisdomein werken bibliotheken nauw samen met anderen. Zo beantwoorden bibliothecarissen in de digitale vraagbaak Al@din vragen over alle denkbare onderwerpen. Bij de beantwoording kan Al@din een beroep doen op samenwerkingspartners zoals musea en universiteiten.

informereren en te inspireren. Als betrouwbare hoeders van informatie (wat iets anders is dan hoeders van betrouwbare informatie, want het is niet de taak van bibliotheken informatie te filteren), zouden bibliotheken bijvoorbeeld vanuit de chatomgevingen van hun bezoekers makkelijk bereikbaar moeten zijn als hulp gewenst is bij het zoeken van informatie.

Het proces van bibliotheekvernieuwing waarin de bibliotheeksector zich momenteel bevindt biedt een goede kans om de aangescherpte rol van bibliotheken nader vorm te geven.⁵³ Dit zou zijn weerslag moeten krijgen in de afspraken die gemaakt worden met betrekking tot de te vormen basisbibliotheken. Daarin zou mediawijsheid een volwaardige plaats moeten krijgen naast leesbevordering. Het is vervolgens aan de koepelorganisatie, de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB), om de aangescherpte rol van bibliotheken in te bedden in de meerjarenbeleidsplannen en verder te vertalen in concrete activiteiten. De VOB kan daarbij fungeren als aanjager van experimenten. Tevens zou zij een goed kennisnetwerk moeten opbouwen waarin bibliotheken onderling kennis en ervaring kunnen delen. De nieuwe invulling van deze taak zou idealiter ook meegenomen moeten worden bij het op handen zijnde evaluatieve onderzoek naar de invulling die de VOB geeft aan de besteltaken die bij haar zijn neergelegd.

7. Conclusies en aanbevelingen voor beleid

De samenleving heeft behoefte aan mediawijze burgers. In een wereld waarin media ieders dagelijkse leefomgeving uitmaken, is het zaak dat mensen de kennis, vaardigheden en mentaliteit hebben om zich gemakkelijk en betekenisvol in die omgeving te kunnen bewegen. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt onder meer bij de overheid, zeker als deze zwaar inzet op de zelforganisatie van burgers. De overheid dient burgers de instrumenten te geven, of te laten geven, waarmee zij zich ook daadwerkelijk zelf kunnen (leren) organiseren. Als een overheid steeds meer medische zorg over wil en moet laten aan mantelzorgers, die via media onderling kennis en ervaring uitwisselen, dan veronderstelt dat ook een visie op hoe de kwaliteit van die kennisoverdracht gegarandeerd kan worden.

Het SCP, dat eveneens meent dat de overheid een zorgplicht heeft om mensen mediawijzer te maken, verwijst daarvoor onder andere naar de tweedeling in het mediagebruik.⁵⁴ De cijfers roepen het schrikbeeld op van ouderen, lager opgeleiden en werklozen als tweederangs burgers – burgers die het in een maatschappelijke en politieke omgeving waarin zelfredzaamheid (met behulp van met name digitale media) voorop staat, steeds moeilijker krijgen. Niet zozeer omdat ze geen bezit of toegang tot de media zouden hebben, maar wel omdat ze er slechts zeer beperkt

⁵³ Het proces van bibliotheekvernieuwing is in 2001 in gang gezet door rijk, provincies en gemeenten om de dienstverlening van de openbare bibliotheken beter af te stemmen op de snel veranderende omgeving en behoeften van bibliotheekgebruikers.

⁵⁴ Zie *Achter de schermen*.

gebruik van maken: eenzijdig, passief en weinig reflectief. Van de mogelijkheden die media bieden op het terrein van informatie, communicatie en organisatie wordt niet of nauwelijks gebruik gemaakt. De kloof met hen die dat wel doen, wordt daardoor steeds groter. In een wereld waar kennis en informatie van wezenlijk belang zijn – om zichzelf te kunnen redden en maatschappelijk te kunnen participeren – is zorg om de wijze waarop mensen met media omgaan op zijn plaats. De WRR verwijst in dat verband naar het ‘risico van onvoldoende keuzevaardigheid van de burger’ die zich een weg moet banen in een ‘chaotisch aanbod dat weinig inzichtelijk is en veel kwaliteitsonzekerheid geeft’.⁵⁵

De zorgplicht betreft echter niet alleen de risicogroepen. Met het wegvallen van de scheiding tussen producenten en consumenten wordt elke burger een potentiële producent. Dit brengt de burger niet alleen vrijheid en de mogelijkheid om meer maatschappelijke invloed te doen gelden, maar het legt hem ook verplichtingen op. Zoals dat geldt voor de professionele mediamakers, kan eveneens van de ‘amateurmaker’ gevraagd worden dat hij besef heeft van de rol en het effect van media en dat hij zorgvuldigheid betracht bij het actief gebruik ervan. De Raad vatte dat samen onder het kopje mentaliteit. Ook de zogenoemde kansrijke mediagebruikers, waaronder kinderen en jongeren, ontbreekt het daaraan nog maar al te vaak.

Beleidsaanbevelingen

Op grond van het voorgaande komt de Raad tot verschillende aanbevelingen. Deze zijn gedeeltelijk van algemene aard. Concrete aanbevelingen doet de Raad alleen in het kader van de sectoren die tot zijn directe aandachtsterrein behoren: media en cultuur, met een kleine uitstap naar onderwijs.

Samenhangende visie

De Raad adviseert dat de rijksoverheid zich over de gehele breedte van haar beleid rekenschap geeft van het perspectief met betrekking tot mediawijsheid zoals dat in dit advies naar voren is gebracht. Het belang dat de overheid hecht aan het versterken van de mediawijsheid van haar burgers zou tot uitdrukking dienen te komen in beleid dat, hoe divers in zijn uitwerkingen ook, vanuit een gedeelde visie vorm krijgt. Ter realisering van dat beleid moet adequate financiering worden vrijgemaakt uit de middelen voor innovatiebeleid.

Regeringsverantwoordelijkheid belegd bij OCW

Het te ontwikkelen beleidsprogramma mediawijsheid heeft een nadrukkelijk interdepartementale inzet. De directe verantwoordelijkheid ervoor kan naar de mening van de Raad echter het beste worden belegd bij de minister van OCW.

Verantwoordelijk voor cultuur, media en onderwijs zullen ook in de toekomst vanuit dit ministerie belangrijke beleidsimpulsen uitgaan op het terrein van mediawijsheid, terwijl het ministerie tevens, via onder meer het ‘ict-regieorgaan’, betrokken is bij

⁵⁵ *Focus op functies*, p. 97.

innovatiebeleid. Behalve afstemming tussen de verschillende directies binnen OCW, is ook afstemming noodzakelijk met de departementen van onder meer Algemene Zaken, Binnenlandse Zaken, Economische Zaken, Volksgezondheid, Welzijn en Sport, opdat ook hun beleid inzake ict, democratie en burgerschap vanuit dezelfde visie op mediawijsheid wordt gevoed.

Innovatiebeleid

De Raad dringt erop aan dat het bevorderen van mediawijsheid een prominente plaats krijgt op de (ict)innovatie-agenda van de rijksoverheid. Het maatschappelijke belang van het onderwerp vraagt daarom. Innovatie gaat immers niet alleen om technisch-instrumentele vernieuwing maar ook, en steeds meer, om inhoud, maatschappelijke betekenis en maatschappelijke verankering.

Kennisdeling en netwerken

Het is zaak om kennisdeling op het brede terrein van mediawijsheid te stimuleren, het ontstaan te ondersteunen van sector- en beleidsveldoverschrijdende samenwerkingsverbanden en de vertaalslag mogelijk te maken van de in dit advies voorgestelde visie naar concrete activiteiten. De overheid kan dit mogelijk te maken door bijvoorbeeld een stimuleringsfonds in te stellen of een regeling te ontwerpen, vergelijkbaar met de succesvol gebleken regelingen voor Digitale Broedplaatsen en Digitale Pioniers. Deze combineren diversiteit, kleinschaligheid en geringe bureaucratie met inhoudelijke begeleiding, onderlinge kennisoverdracht en heldere doelstellingen. Een apart instituut voor mediawijsheid acht de Raad niet het juiste antwoord op de uitdaging van de voortschrijdende medialisering.

Onderwijs

De Raad bepleit de inpassing van de notie van mediawijsheid in de uitwerking van de verplichting voor scholen om actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. Daarnaast is de Raad voorstander van mediacoaches op scholen, waardoor scholen in de gelegenheid zijn aandacht te geven aan mediawijsheid zonder dat het hoeft te leiden tot een nieuw vak of tot gedetailleerde uitwerking in kerndoelen en eindtermen. Mediacoaches fungeren als spreekwoordelijke spin in het web: zij inspireren, faciliteren en begeleiden vakdocenten, en initiëren mediaprojecten in samenwerking met buitenschoolse partijen. In het kader van het decentraliseringsproces dat de overheid ten aanzien van het onderwijs doorvoert, voert een verplichting mediacoaches aan te stellen te ver. Wel zou een premie kunnen worden gezet op scholen die zich in dit opzicht actief tonen. Overigens zouden mediacoaches ook elders dan in het onderwijs kunnen worden ingezet, bijvoorbeeld in de zorgsector, bij openbare bibliotheken of ter ondersteuning van lokale netwerken (waartoe ook scholen weer behoren).

Om in de behoefte aan mediacoaches te voorzien, kan het hbo op korte termijn specifieke applicatiecursussen ontwikkelen. Tevens verdient aanbeveling dat

universiteiten een onderwijsaantekening media introduceren voor studenten van relevante studierichtingen.

Cultuurbeleid

Instellingen in het culturele veld die zich op het terrein van media begeven dienen zich rekenschap te geven van het brede perspectief op mediawijsheid zoals dat hier is gepresenteerd. Dit geldt niet alleen voor instellingen die media-educatie of mediawijsheid als kerntaak zien maar ook voor instellingen die (steeds vaker) media inzetten om hun activiteiten vorm te geven. Via subsidievoorwaarden voor projectfinanciering zou scherper moeten worden ingezet op visie, kennisdeling en samenwerking, en op perspectief op continuïteit.

Openbare bibliotheken vervullen een belangrijke rol waar het de mediawijsheid van burgers betreft. Deze rol verdient echter aanscherping, in het licht van de hier gepresenteerde visie. Deze aangescherpte rol zou zijn neerslag moeten vinden in de afspraken die gemaakt worden met betrekking tot de vorming van basisbibliotheken. Tevens bepleit de Raad dat de invulling van deze taak wordt meegenomen bij het evaluatief onderzoek naar de invulling die de VOB geeft aan de bij haar neergelegde stelseltaken.

Mediabeleid

De Raad is van mening dat het bevorderen van mediawijsheid een structureel onderdeel dient te zijn van mediabeleid. Het moet als taak geformuleerd te worden voor publieke media-organisaties, in casu de publieke omroep, en opgenomen te worden in de prestatiecontracten die de overheid met hen afsluit. Van onafhankelijke en publieke media mag worden verwacht dat deze voorbeeldige content leveren en hun producten zodanig inrichten dat zij de mediawijsheid versterken van hun gebruikers, kijkers of afnemers. Ten aanzien van de media- en journalistiekopleidingen bepleit de Raad dat deze het perspectief van mediawijsheid integreren in hun curricula.

Auteursrechten

Tot slot vraagt de Raad hier aandacht voor het probleem van de auteursrechten dat voor de stimulering van mediawijsheid een obstakel kan zijn. Ofschoon de Raad in principe de visie huldigt dat met publiek geld gemaakte content binnen redelijke grenzen vrij beschikbaar zou moeten zijn voor niet-commercieel gebruik, mag dit principe uiteraard niet het auteursrecht van makers schenden. Onderzocht moet worden of dit auteursrecht, zeker in de context van de toenemende digitale distributie van cultuuruitingen, geen andere vorm zou moeten krijgen. De Raad neemt zich voor hier op korte termijn nader aandacht aan te besteden.

Bijlagen

- Selectie uit geraadpleegde literatuur
- Referenten

Selectie uit geraadpleegde literatuur

- Boogers, M.M. Lips**, 'De wijk op het web: ontwikkeling van wijkwebsites in Nederlandse steden' in *Jaarboek ICT en samenleving 2004* (Boom 2004)
- Brinkhuis, M.**, *Beeldhonger. Opvoeding en onderwijs in het mediatijdperk* (De Balie, 2005)
- Bron, J., P. Franken, J. van Hoeij, B. de Weme**, *Scholen voor actief burgerschap* (KPC Groep / SLO, 2003)
- Citogroep**, ECDL Nederland, *Wegwijzer Toets-it. De invoering van een leerlijn ICT primair en voortgezet onderwijs* (2004)
- Driel, H. van (red.)**, *Beeldcultuur* (Boom, 2004)
- Greenberg, L., G. D'andrea, D. Lorence**, *Setting the Public Agenda for Online Health Search* (URAC / Consumer Web Watch; dec. 2003; www.urac.org)
- Goedebuer**, *Audiovisuele vorming in het Vlaamse onderwijs* (IAK vwz, Gent, 2004)
- Infodrome**, *Controle geven of nemen. Een politieke agenda voor de informatiesamenleving. Eindrapport* (november 2001)
- Kabinetonline**, *Eerste nota virtuele ordening. Blauwdruk voor een open samenleving* (2002)
- Merry, P.** *Report on Media Literacy and Image Education in Ireland, Netherlands, UK* (deel 4 in een reeks 'Small Scale Studies to map the implementation of Media Literacy and Image Education in Europe' in opdracht van het Directoraat Generaal Educatie en Cultuur van de Europese Unie, 2001)
- Mirzoeff, N.**, *An Introduction to Visual Culture* (Routledge, London en New York, 1999)
- Nikken, P., G. van den Boorn**, *Naar een volwassen beleidsveld voor jeugd en media*, NIZW, Utrecht, 2005
- Onderwijsraad**, *Webleren: noodzakelijke ondersteuning voor het leren in de kennissamenleving* (januari 2003)
- Onderwijsraad**, *Leren in een kennissamenleving* (februari 2003)
- Onderwijsraad**, *Leren in samenspel* (februari 2003)
- Onderwijsraad**, *Educatie en media* (juni 2005)
- Raad voor Cultuur**, *Advies Media-educatie*, december 1996 (f.96.6219/1)
- Raad voor Cultuur**, *Cyberpolis: de elektronische toegang tot overheidsinformatie* (mei 2001)
- Raad voor Cultuur**, *Cultuur, meer dan ooit. Vooradvies Cultuurnota 2005-2008* (april 2003)
- Raad voor Cultuur**, *eCultuur: van i naar e. Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid* (juni 2003)
- Raad voor Cultuur**, *Spiegel van de cultuur. Advies Cultuurnota 2005-2008* (april 2004)
- Raad voor Cultuur**, *De publieke omroep voorbij – een nieuwe rol voor de overheid in het publieke mediadomein* (april 2005)

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), *Medialogica: Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek* (2003)

Raad voor Openbaar Bestuur (ROB), *Politiek en media, pleidooi voor een LAT-relatie* (augustus 2003)

SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau, *Van huis uit digitaal. Verwerving van digitale vaardigheden tussen thuismilieu en school* (april 2002)

SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau, *Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten* (sept. 2004)

SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau, *In het zicht van de toekomst. Sociaal en cultureel rapport 2004* (oct. 2004)

Shapiro, A.L., *The Control Revolution – How the Internet is Putting Individuals in Charge and Changing the World We Know* (PublicAffairs, New York, 1999)

Steenhoven, J. vd. (red), *.nl. Tien jaar ICT en samenleving* (Amsterdam, 2004)

Stichting Kennisland Nederland, *Kennis als water. 4 vragen over leven lang leren en wat huiswerk* (2004)

Stuurgroep Media-educatie, *Advies Media-educatie in 2003* (februari 2003)

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat* (2004)

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Focus op functies. Uitdagingen voor een toekomstbestendig mediabeleid* (AUP, 2005)

Referenten

De Raad heeft ter voorbereiding van dit advies met verschillende mensen en organisaties gesproken. Deze zijn hieronder alfabetisch weergegeven. Vanzelfsprekend is alleen de Raad verantwoordelijk voor de inhoud van het advies.

Krijn ter Beek	algemeen secretaris Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling
Martine Brinkhuis	onafhankelijk adviseur cultuur en media
Ad van Dam	voorzitter Vereniging Kontaktgroep Audiovisuele Vorming; werkzaam bij Mira Media
Antoine Gerrits	adviseur bij de KPC-groep, innovatie- instituut voor het onderwijs
Franciska de Jong	hoogleraar Taaltechnologie, Universiteit Twente
Else Rose Kuiper	directeur Brekend Vaatwerk, advies- en projectbureau ict en samenleving
John Leek	manager educatie Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid
Sonja de Leeuw	hoogleraar Theater-, film- en televisiewetenschap, Utrecht
Gabriël Maassen	directeur Nederlands Instituut voor Filmeducatie
Kitty Martens	docent HBO-V, Haagse Hogeschool
Bert Mulder	directeur adviesbureau De InformatieWerkPlaats en lector Informatietechnologie en samenleving aan de Haagse Hogeschool
Peter Nikken, Guido van den Boorn	initiatiefnemers Jeugd en Media Instituut
Marion Oskamp	directeur Media-Mind
Adrie van der Rest	algemeen secretaris Onderwijsraad
Anneke Smelik	hoogleraar Visuele Cultuur, Nijmegen
Norma Verheijen	voorzitter van de voormalige Stuurgroep Media-educatie en werkzaam bij de Vereniging Openbare Bibliotheken
Sonja Vetter-Samuels	onafhankelijk adviseur onderwijsvernieuwing
Henk van Zeijts	hoofd <i>creative learning</i> bij Waag Society